

Aleksandra FABER
Mladen NIKOLANCI

ŠKRIP NA OTOKU BRAČU
(NASELJE I SPOMENICI PREHISTORIJSKOG I ANTIČKOG DOBA)

Izvorno znanstveno djelo
Prehistorijska i antička
arheologija

Original scientific paper
Prehistorical and Roman
archaeology
UDK 903.46 (497.13) »639«

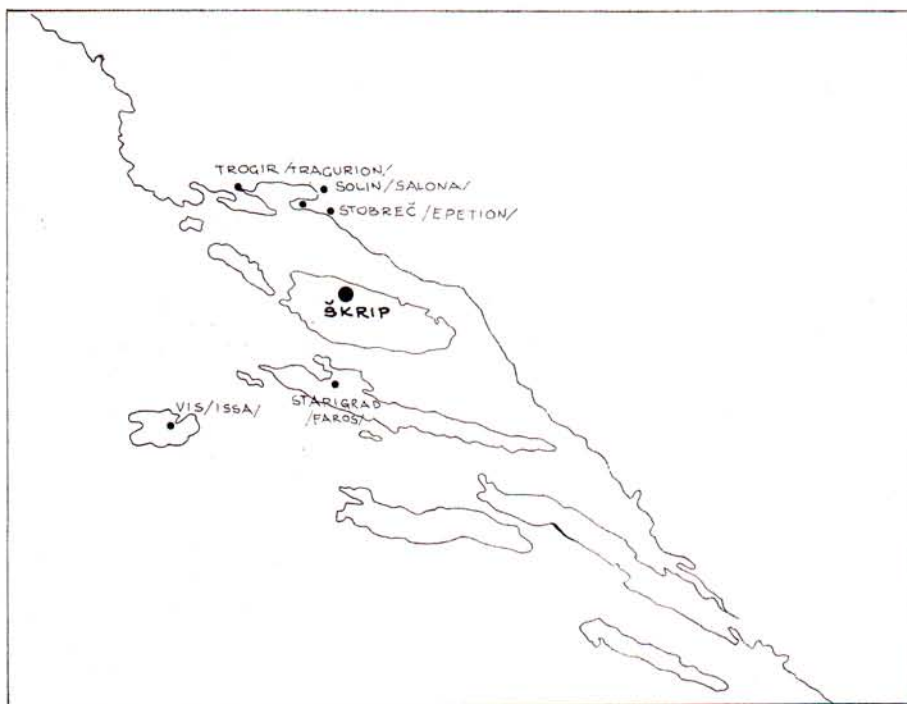
Aleksandra Faber
41000 Zagreb, YU
Centar za povijesne znanosti
Krčka 1, Odjel za arheologiju

Mladen Nikolanci
58000 Split, YU
Brune Ivanovića 17

Radom je obuhvaćena prehistorijsko-antička topografija naselja Škrip, temeljena na arheološkim iskopavanjima i terenskoj studiji autora. Utvrđeni su tragovi naselja već u brončano doba. Iz kraja željeznog doba uočavaju se velebne fortifikacije. Naselje je živjelo i u vrijeme antike, vjerojatno ekonomski podržavano eksploatacijom obližnjih kamenoloma, pogotovo u vrijeme gradnje Dioklecijanove palače. Krajem 3. st. gradinska jezgra sa fortifikacijama već je devastirana, a unutar te površine ukopani su antički grobovi. Ističe se monumentalni mauzolej nepoznatog pokojnika. Tom objektu je posvećena posebna pažnja istraživača. U kasnoj antici ovo naselje pruža zbjeg ugroženim stanovnicima obalnih mjesta, a nastavlja životom i kroz srednji vijek.

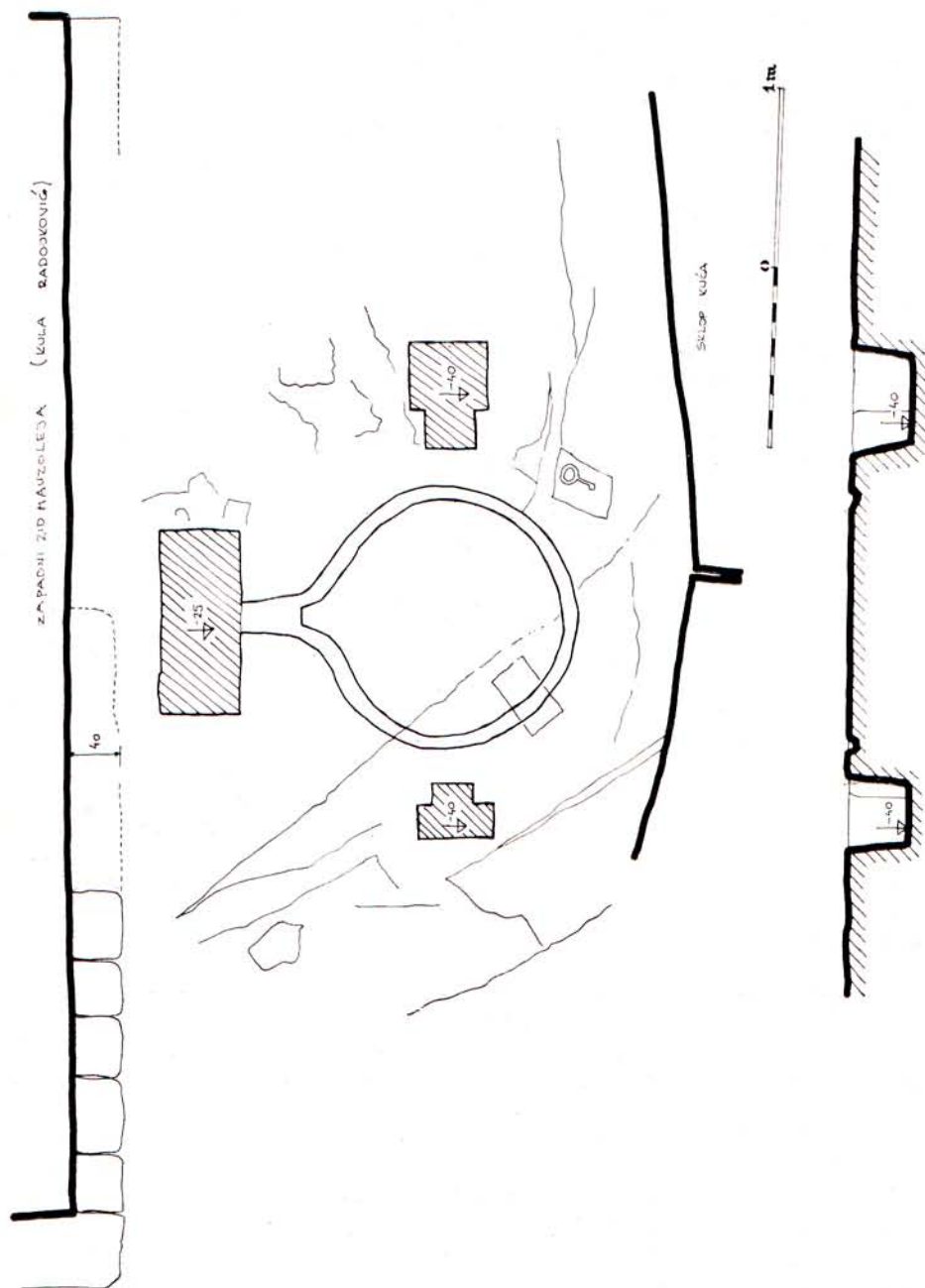
Visoko iznad uvale Spliska na otoku Braču leži prastaro naselje Škrip (Tb. I, sl. 1) koje je u pučkoj predaji obilježeno kao »grčki grad«. Obično se pod tim nazivom kod naroda priobalnih krajeva Jadrana podrazumijeva starina od davnine, koja i ne mora biti grčkog porijekla¹. Bilo bi i suviše očekivati od priprostog naroda dublje poznavanje povijesti i porijekla spomenika iz tako davnih vremena, jer se usmena predaja gubi prekidom kontinuiranog života, odnosno naseljenosti pojedinih krajeva. Ipak, Škrip je to-

liko bogat tragovima daleke prošlosti, pogotovo prehistorijskim i antičkim nalazima, da ga ovakovo pučko obilježje s opravdanjem svrstava u red vrlo zanimljivih arheoloških lokaliteta. Okruženo bedemima i smješteno na pažljivo odabranom položaju, ovo nam naselje još danas djeluje moćno i neosvojivo, mada je novijom izgradnjom, pomaknutom izvan gradinskog prostora, razbijena osnovna koncepcija prehistorijskog utvrđenja.

1 Položaj Škripa u odnosu na grčke kolonije u sjeveroistočnom Jadranu
Location of Škrip in relation to Greek colonies on the central Adriatic.

Prilaz do Škripa je vrlo strm. Put od uvale Spliska, koja danas služi kao polazna obalna točka za Škrip, prolazi pokraj zaselka Križ i penje se mimo poznatih kamenoloma sve do kote 251. Ovdje strmina odjednom prestaje, prelazeći u blago valovitu visoravan, gdje se uz tvrđavu i naselje našlo mjesta i za vrtove i nekoliko oranica i pašnjaka. Odavde se putovi razilaze u nekoliko smjerova po bračkoj visoravni, koja, uz danas već osiromašeni sloj plodne zemlje, djeluje opustjelo i golo. Još polovicom 16. stoljeća ovi su predjeli bili intenzivno obrađivani², spominju se i volovi za oranje, a posebno je bilo razvijeno stočarstvo sitnom stokom. Ova je privredna grana na Braču, zabilježena čak i kod antičkih pisaca, kako navodi Plinije: capris laudata Brattia³.

2 Ostaci preše za ulje, klesani u litici uz temelj mauzoleja. (A. F.)
Remains of the oil-press, cut into rock, by the mausoleum-foundations.

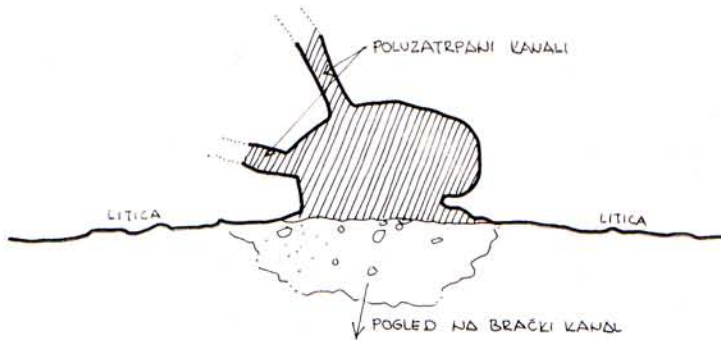
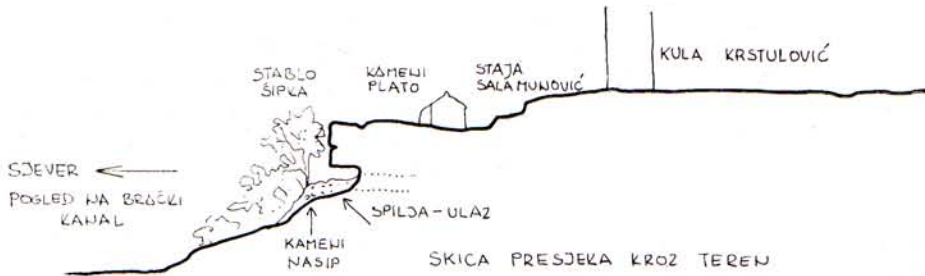
Pretpostavljamo, da je i uzgoj maslina na Braču temeljen na staroj, vjerojatno još antičkoj tradiciji, potvrđenoj arheološkim nalazima i na drugim našim otocima i priobalju. Na svakom šire istraženom arheološkom lokalitetu na Jadranu nalazimo, naime, objekte namijenjene tiješnjenju ulja⁴, uz još ušćuvane organske ostatke maslinovih koštica. Preša za ulje, kakve susrećemo po antičkim lokalitetima, postoji i u Škripu, u neposrednoj blizini kule Radojković, kojoj je, obzirom na značajne ostatke antičke arhitekture, u ovom radu posvećena posebna pažnja. Napominjemo da nalaz preše za ulje nije vremenski vezan uz ovaj objekt, nego pripada po svoj prilici kasnoj antici (Tb. II, sl. 4).

Nekadašnja žitna polja pokrivaju danas nasadi lavande. Ova je biljka očito pogodnija za uzgoj na već posve plitkom sloju zemlje, no stara gumna na periferiji Škripa svjedoče o brizi stanovništva oko uzgoja žitarica kao osnovne hrane. Brojne poljske kućice tipa bunja, rasijane su unutar većih ili manjih ograđenih zemljišta koja, svjedoče o intenzivnoj poljoprivredi u okolini Škripa, u nama poodmakla vremena.

S obzirom na nemogućnost datiranja poljoprivrednih aktivnosti na temelju parcelacije i kvalitete zemljišta, mogli bismo se osloniti na datiranje arhitekture bunja⁵, jer se u njima krije vrlo stara tradicija gradnje, poznata već u vrijeme kasnog brončanog doba.⁶ U Škripu su ušćuvane bunje svih poznatih nam tipova, od onih kružnog tlocrta do četvrtastih objekata, s jednostavnom i stepenasto izvedenom kupolom. Na južnoj periferiji naselja nalazi se bunja s terasastim završetkom, do kojeg vodi spiralna rampa⁷. Uz najstarije objekte čije se graditelje ne pamti, podignuta je upravo u vrijeme naših istraživanja (1970. godine), i jedna nova bunja u neposrednoj blizini naselja. Kako su svi ti objekti građeni bez veziva, u suhozidu, njihovo je obnavljanje bilo vrlo jednostavno, ali je ipak iziskivalo vještu ruku, graditelja koji je dobro poznao principe gradnje samoga svoda. Možemo zaključiti, da je postojanje bunja u određenim regijama uvjetovano kontinuitetom naseljenosti od davnih vremena, no datiranje tih objekata i praćenje razvoja tipa bunja iziskuje posebnu studiju, koja bi možda išla i u korak s arheološkim istraživanjima.

Uz pojavu ove vrlo stare tehnike gradnje kamenom u suhozidu, ne možemo mimoići jedan specifični tip gradnje košnica za uzgoj pčela, koji je uočen u Škripu, u dvorištu Dinka Krstulovića⁸. To su male kamene kućice, građene od klesanih ploča ili prirodno lomljenog pločastog kamena. Dno košnice je izvedeno od jedne kamene ploče dimenzija 30 × 73 cm, debljina ploča iznosi oko 3—4 cm. Dvije veće kamene ploče duljine 73 cm, a visine 45 cm čine bočne zidove kućica, dok je čeon i stražnji dio kućica izgrađen od romboidno pritesanih ploča, tako da te ploče ujedno čine i zabat krovića, koji je izveden na dvije vode. Pokrov je složen od kamenih ploča sa žlebnjacima u sljemenu. Demontažom tog krova vrlo se jednostavno može prići saću. Kućice su poredane u nizovima koji se terasasto spuštaju prema jugu. Izvedba takvog tipa košnica nije uobičajena u ostalim krajevima našeg priobalja koje obiluje kamenom, prikladnim za gradnju⁹. Jedan drugi tip gradnje košnica u kamenu otkrili smo u obližnjem Dolu, naselju u podnožju Škripa.

Tu su košnice također složene od kamenih ploča, ali su ugrađene u suhozidu u nekoliko redova, poput golubinjaka. Isti je takav tip uobičajen, navodno, i u Blacama¹⁰.

TLOCRT ULAZA U SPILJU

3 Položaj spilje na sjevernoj periferiji Skripa (A. F.)
Location of the cave in the western outskirts of Skrip.

Kad je već riječ o Dolu, moramo napomenuti da se na zapadnim padinama, uz rub naselja, primijećuje nekoliko u stijenu izdublenih skloništa. To su ili prirodne ili ljudskom rukom iskopane poluspilje, relativno plitke, sve ga 2 do 3 metra široke, ali je širina otvora duga po nekoliko metara duž prirodne stijene brda, što omogućuje ugradnju objekata u nizu. Danas se neke od tih spilja još uvijek koriste kao staje za sitno blago, a neke su već davno napuštene i prerasle trnjem. Takovih poluspilja ima i u Škripu, na sjevernim padinama naselja. Pogotovo je interesantna jedna veća spilja na zemljištu Jakova Dujmovića (sl. 3), koja rubom platoa graniči s Kaštelom. Spi-

lja se nalazi otkrilike 70 metara sjeveroistočno od kule Kaštela, odnosno sjeverno od staje Salamunović (nekadašnji conti Salamoni, vlasnici Kaštela), gdje teren strmo pada za otprilike 2 metra. U podnožju ovog skoka je tijesni ulaz, zatrpan pri dnu 3 do 4 metra širokom gromačom kamenja. Spilja je od otvora prema stražnjoj stijeni duboka svega 2 metra a široka je oko 3 metra. Visina, od vrha nasute gromače do plafona iznosi 1,5 metra. Kad bi se gromača uklonila, dobio bi se ugodan prostor od 2,5 metra visine, odakle se pruža jedinstveni pogled na kopno, od Splita do Stobreča i Dugog Rata, a ujedno se odavde može kontrolirati pomorska linija duž cijelog Splitskog kanala¹¹. U dnu spilje naziru se dva hodnika koji vode u smjeru brda, no zbog velike količine nabacanog kamena nije bilo moguće istražiti kuda ti hodnici vode i da li su uopće prolazni.

Smatramo, da su i spomenute spilje interesantne za arheologa obzirom da su relacije Dol-Škrip vrlo bliske. Možda je u prethistoriji upravo ova strana bila povezana pješačkim putem do luke u Postirama preko Dola, što znači izvjesno skraćenje puta do mora u odnosu na današnju, a vjerojatno i antičku komunikaciju prema Spliskoj kuda je vodio kolni put, prvenstveno za potrebe kamenoloma u Škripu.

Tradiciju gradnje kamenom, pratimo u Škripu na svakom koraku, a ta je građevna tradicija značajan faktor u ocjenjivanju kulturne prošlosti naših priobalnih naselja. Izvedba kuća, otvora i krovništva kao i pojedinih detalja dekora ili pak dvorišnog inventara odaje ovdje poruke iz prošlosti koje nam postaju bliske tek detaljnom analizom obrade materijala i stila u oblikovanju. Ovdje se sukobljavaju dva pristupa u oblikovanju i gradnji kamenom. Prvi je reprezentativan, podređen naruđbi i stilu određenog vremena, a drugi je priprost, utilitarni način gradnje, prilagođen uvjetima života u ovisnosti o prirodi, to su nastambe i objekti vezani uz poljoprivredu i stočarstvo. Ti se objekti po svojoj prilici nisu mnogo razlikovali u rasponu od dva pa i tri milenija. Vrlo impresivno djeluje kompleks niskih kamenih kućica pokrivenih kamenim škrljama, uz vanjski put uz bedeme, na zapadnoj periferiji areala prethistorijskog naselja na tlu Škripa. Te se kućice stapaju s bedemom u jedinstvenu cjelinu, koja dočarava sliku stambenih četvrti, kakove naslućujemo prema planovima istraženih prethistorijskih naselja u našem priobalju.

U zaštićenu zonu naselja pripadaju i srodni objekti uz kulu Radojković. Tu je uostalom, usred stare jezgre naselja, velika cisterna četvrtastog tlocrta duljine 5.90 metara i širine 3.20 metara (Tb. I, sl. 3). Dubina joj iznosi 2.30 metara. Prema tim mjerama ova je cisterna mogla primiti oko 37 m³ kišnice, što bi zadovoljavalo potrebama oko 400 ljudi i sitne stoke kroz mjesec beskišnih dana ili u slučaju opsade. Veličina ove cisterne govori da je to bio objekt javne namjene. U južnom bočnom zidu uklesane su stepenice u dva kraka (sl. 3, Tb. I), koje vode do najnižeg vodostaja. Ciccirelli i Ivaniševići navodi¹² o živoj vodi i konstantnom vodostaju neosnovani su, barem za ovaj objekt, jer se na dnu nalaze udubljenja karakteristična za potrebe čišćenja cisterni kada one presuše. Spomenuta se cisterna stalno punila kišnicom iz kamenom popločanih površina sjeverno od groblja.

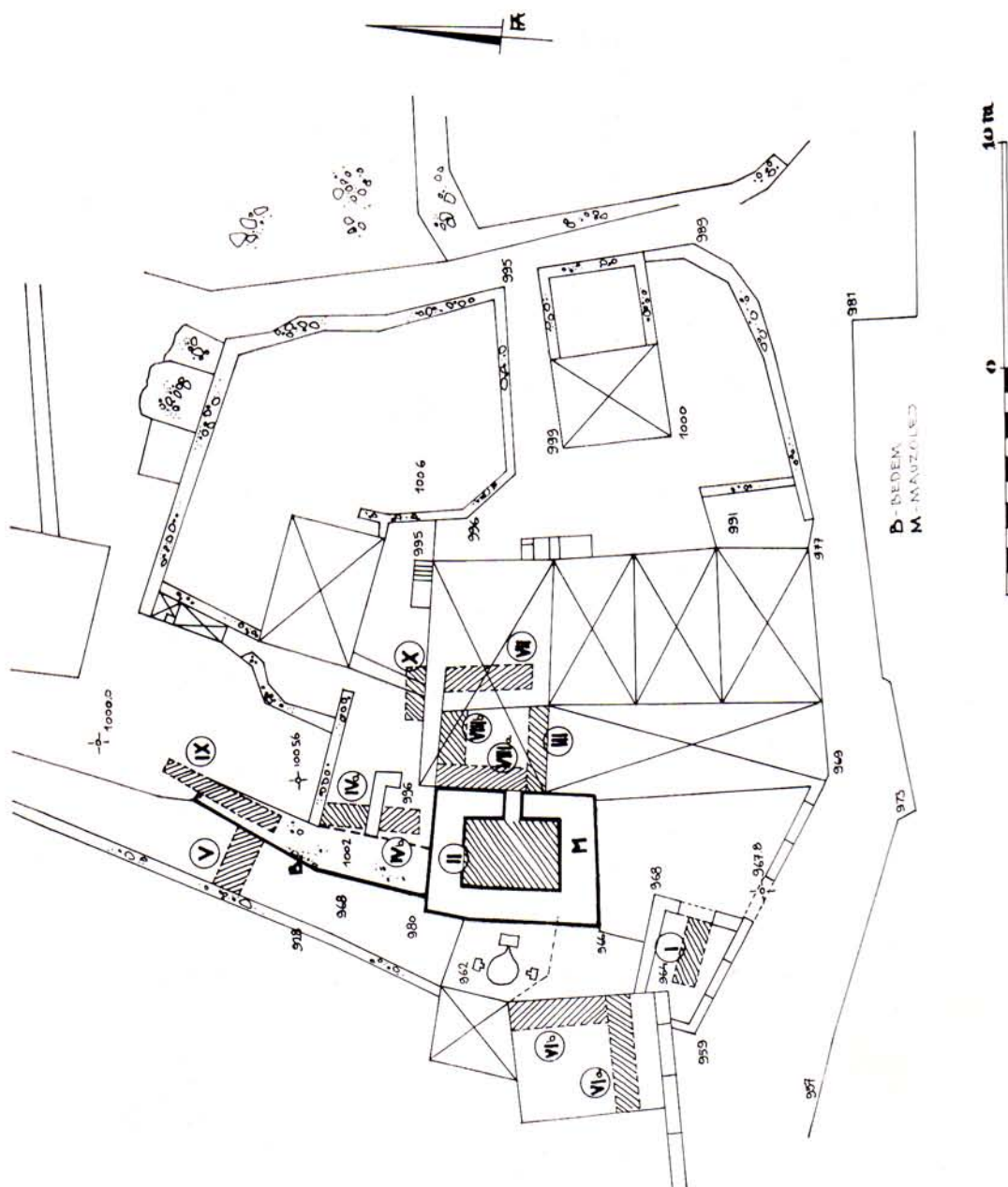
O porijeklu ove cisterne postoje različita nagađanja. Cicarellijev navod da je nad »kostirnom« u Škripu još u XVIII stoljeću stajao rimski natpis s posvetom Nimfama¹⁵, ne mora se odnositi baš na cisternu usred gradine, jer, na primjer, Radić izričito navodi dvije cisterne¹⁴(»rake«), jedna sa živom vodom, gdje je bio natpis i jedna poput »kupaonice«, a to će biti velika cisterna usred gradine, o kojoj smo dali detaljan opis. U svakom je slučaju natpis posvećen Nimfama, da li se on nalazio ugrađen kod cisterne ili kod izvora, značajna indikacija za prisustvo rimskog življa. B. Gabričević ga datira u 2. st. n. e.¹⁵

Slične, mada primitivnije lokve usječene u stijenu nalazile su se na Braču na više mjesta¹⁶. Pretpostavljamo, da su ti rezervoari za vodu, koji su služili i ljudima i blagu, bili sagrađeni još u predrimsko doba obzirom na razvijeno stočarstvo na otoku koji oskudijeva izvorima žive vode. P. Šimunović navodi i antičke putove¹⁷, koji su te lokve povezivali, a posve je vjerojatno da su se tim istim putovima pastiri služili već u prehistoriji. Napomenuli bismo, da upravo blago utire prve staze kroz nekultivirano područje i to na relacijama između pojedinih pojilišta i stanova. Kako je interes kretanja stanovništva u stočarskim krajevima podređen kretanjima stada, takve utrte staze postaju i kasniji putovi stanovništva i zadržavaju često kroz stoljeća trasu¹⁸ koja pod promijenjenim ekonomskim uvjetima postaje i ne-logična.

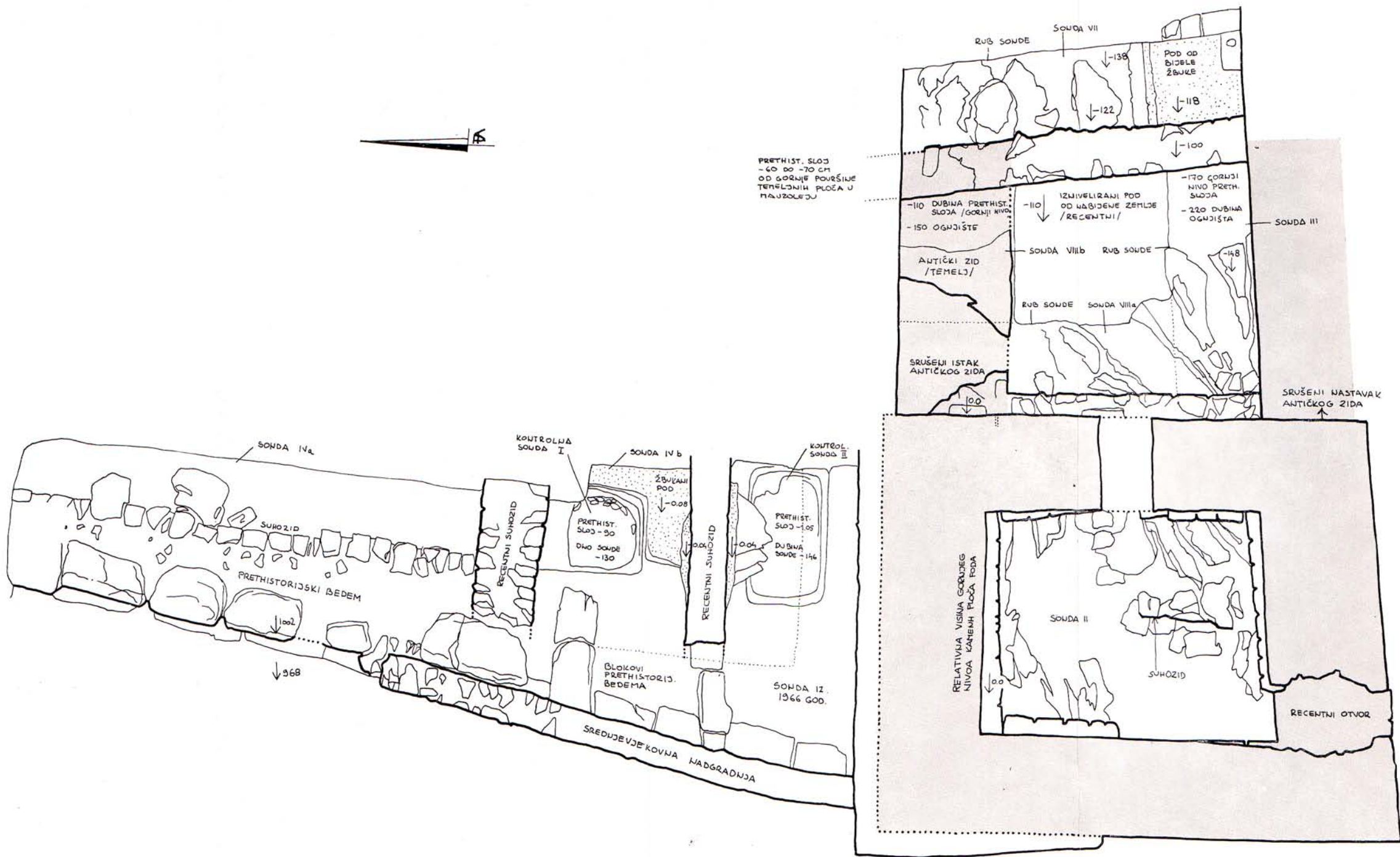
Uz stočarstvo, u prehistoriji i antici potvrđeno već spomenutim Plinijevim navodom, a i opisanom opskrbom vodom, stanovnici su Škripa razvili još jednu privrednu granu, a to je kamenoklesarski zanat¹⁹, koji se na otoku održao sve do današnjih dana. Obzirom na velike potrebe gradnje kamenom u vrijeme podizanja Dioklecijanove palače²⁰, prirodno je tražiti smještaj brojnih radnika u to vrijeme u Škripu, jer se velike naslage najboljeg kamena nalaze upravo u podnožju tog naselja, prema sjeverozapadu. Na strmim zemljištima niz sjeverne bedeme Škripa, neposredno uz naselje, vidljive su, međutim, terase površinskog otkopa kamena, koji je karakterističan za potrebe gradnje prehistorijskih i ranoantičkih fortifikacija. Smišljenim planom vađenja kamenih blokova dobiva se ujedno i proširenje obrambenog sistema strmim skokovima litica, a kod ravničarskih fortifikacija, na primjer, istim se putem sormira gradski jarak.

Bedemi Škripa okružuju još danas dobar dio istočne polovice naselja, takozvano »staro selo«, kako stanovništvo naziva područje prehistorijskog gradinskog prostora. Uključujući prostor oko kule Radojković, bedem se, još vidljivim konstrukcijama, proteže prema sjeveru i skreće na udaljenosti od 28,60 metara od kule prema istoku. Oдавde, na 50 metara dalje, prekinut je »Malim vracima«. U nastavku prati u luku izohipsu platoa, do 76 metara duljine, i nestaje zatim pod vegetacijom i nabacanom gomilom kamena.

Veći dio fortifikacija nestao je u toku srednjeg vijeka, raznosio se kamen još i u vrijeme opata Ivaniševića, oko 1660. godine²¹, sve dok g. 1764. nije izašla naredba bračkoga kneza Francesca Badoera o zabrani rušenja i odnošenja blokova sa zidina²². Zahvaljujući toj zabrani bedemi su Škripa

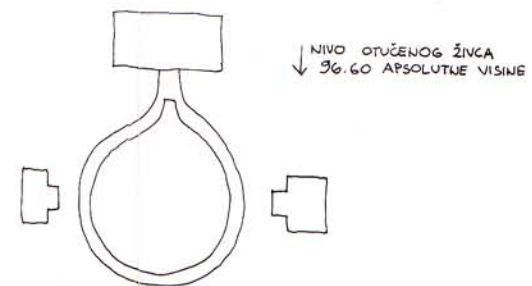

4 Tlocrt starog dijela naselja sa zapadnim zidinama i kulom Radojković (antičkim mauzolejom). Rasterom su označene sonde i iskopi (A.F.)
 Ground-plan of the old part of the settlement with western walls and Radojević tower (Roman mausoleum). Marked are excavation trenches.

5 Tlocrtna situacija protohistorijskog bedema i mauzoleja (A. Faber)
Ground-plan of the Iron Age wall, and of the mausoleum.

0 5 m

uščuvani još u tolikoj mjeri, da možemo doživjeti viziju prehistorijskog utvrđenja duž čitavog sjeveroistočnog (Tb. II sl. 1) poteza gdje se pruža ujedno i najslikovitiji pejzaž, s dubokom klisurom Dola i morem u daljini.

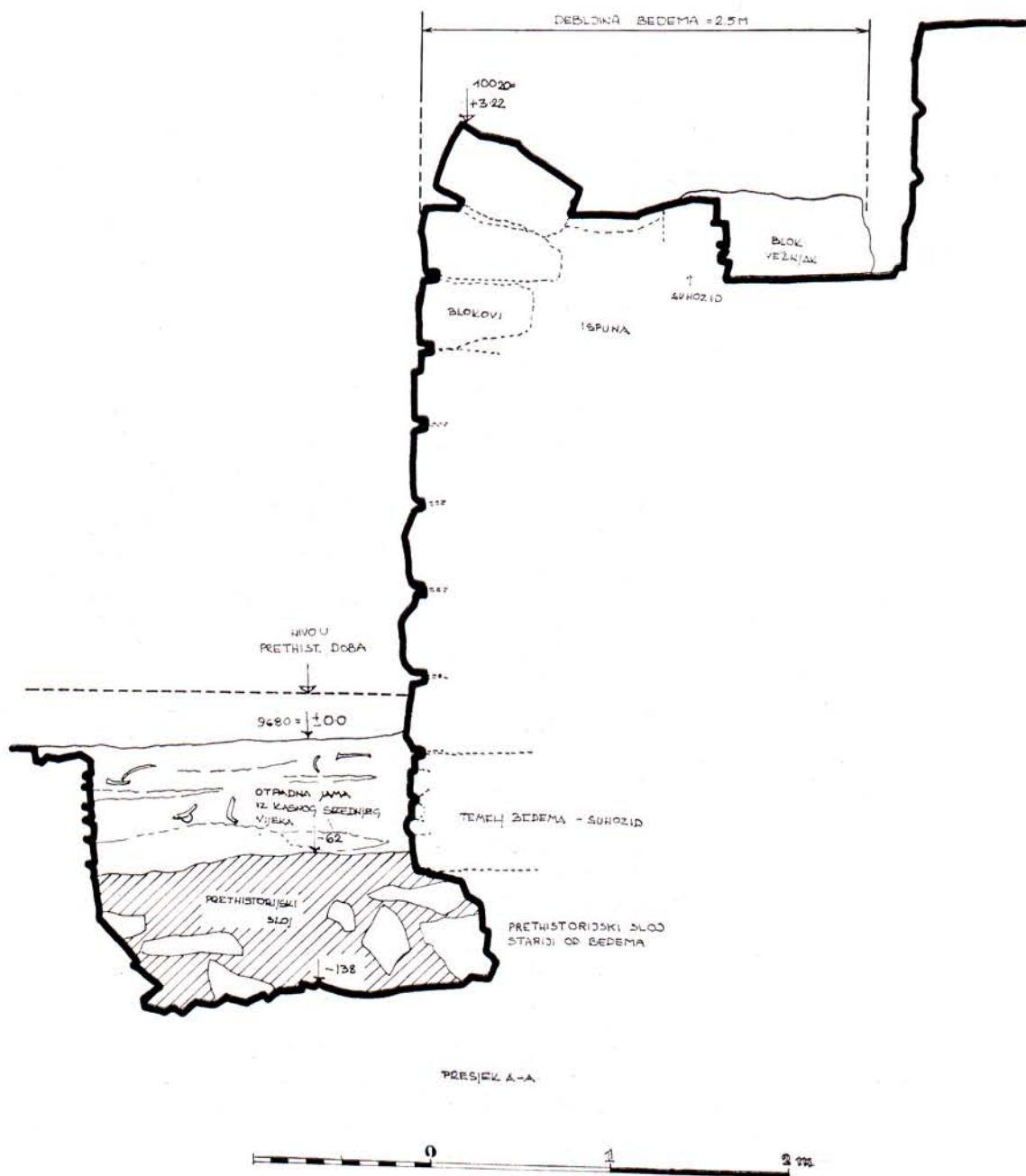
Temelji bedema ne počivaju direktno na litici, kao što bi solidna gradnja takovih konstrukcija zahtijevala, nego leže na kulturnom sloju iz ranijih vremena (sl. 6, sl. 7). To je otprilike pola metra debeli sloj crnice s ostacima keramike brončanog doba, no među tim se fragmentima nalaze i ulomci posuda ranijeg željeznog doba i nešto životinjskih kostiju sitne stoke. Sav je taj sloj pojačan ubacanim velikim kamenjem, koje se vjerojatno urušilo od nekih ranijih objekata na tom mjestu. Kako je u sondama uz bedem konstatirano, taj se raniji kulturni sloj proteže izvan areala koji bedemi danas okružuju i to u horizontalnoj stratigrafiji, a ne na kosini, po kojoj se mogao obrušavati otpad što bi se bacao preko gradskih zidina, kao što je to bio običaj još do pred rat, u mnogim našim starim gradovima i tvrđavama. Možemo reći, da je površina prehistorijskog naselja nekada bila i veća, barem u sjeverozapadnom dijelu staroga Škripa²³.

Konstrukcija bedema koji danas još postoji izvedena je od velikih blokova formata od 1 do 1,5 metara duljine 0,50 do 0,70 metara visine (sl. 7). Ti su blokovi slagani u suho, a vezani su relativno poroznim i rastresitim slojem zemlje u jezgri zida što je dovelo do mjestimičnih urušenja i razmaknuća fuga između pojedinih blokova (Tb II, sl. 1). Anatiroze koja omogućuje idealno priljubljanje pojedinih blokova u fugama, skoro da i nema. Za naše je krajeve upravo tehnika slaganja bedema uz pažljivo izvedenu rubnu anatirozu doprinjela stabilnosti tih konstrukcija²⁴, što u Škripu nije slučaj, no ipak su, kako vidimo, blokovi ostali na mjestu zahvaljujući vlastitoj težini.

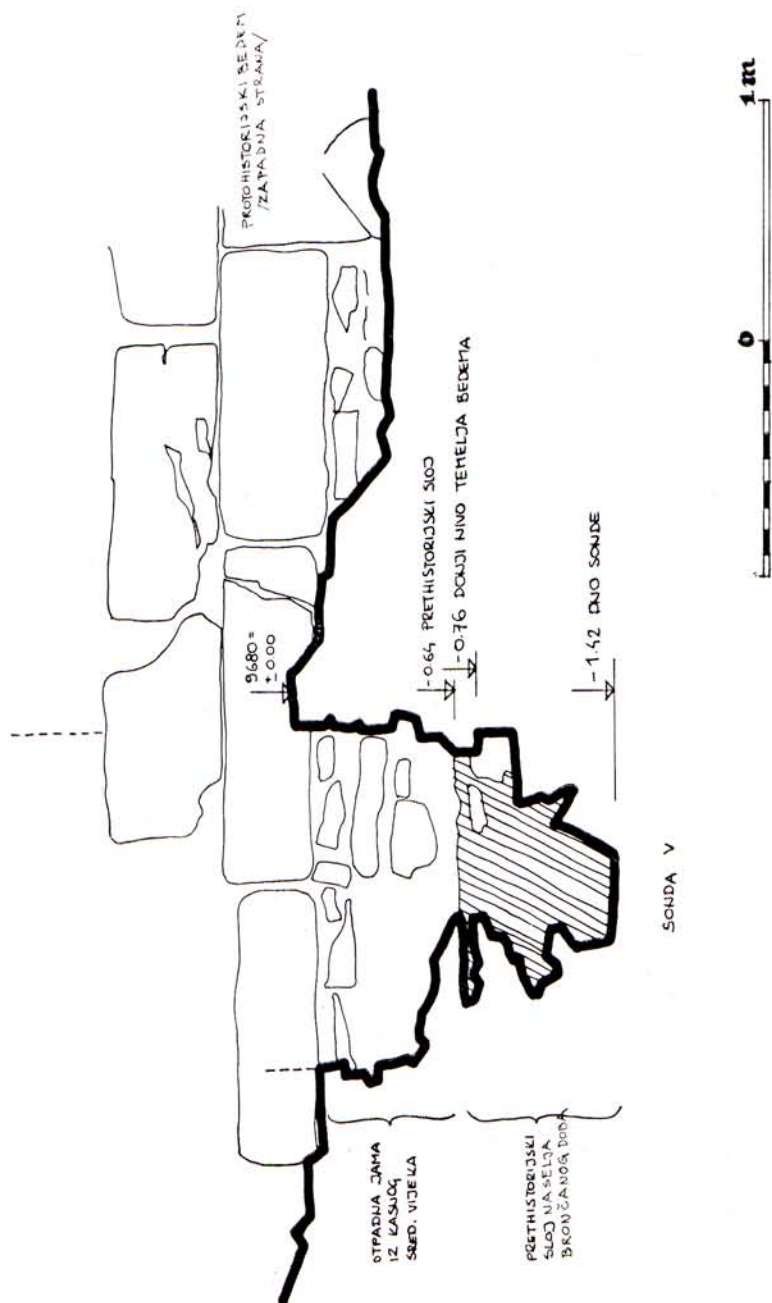
Jezgra bedema, čiju širinu nismo mogli konstatirati, pojačana je velikim blokovima—vežnjacima, dugačkim i preko dva metra. Prema tome, širina je bedema svakako bila veća od te mjere, ali su kasniji objekti sjeli na njegov unutarnji rub i onemogućili nam daljnje istraživanje.

Iskopavanja 1966. godine provedena su na duljem potezu sjevernih bedema²⁵, ali se ni ovdje nije mogla pouzdano konstatirati njihova širina, jer su bedemi uščuvani do visine, koja je ujedno terasasto sravnjena sa više ležećim terenom, pa se unutarnje lice bedema gubi. Uočen je međutim na tom sektoru originalni otvor u bedemu, takozvana »Mala Vratca«. Istočni je dovratnik tog ulaza složen od pažljivije priklesanih blokova (Tb II sl. 2) dok je zapadni dovratnik već uništen. Širina vrata iznosi danas 3.10 metara, no nije pouzdana s obzirom na spomenuto oštećenje. U istočnom dovratniku primijećuje se detalj s uščuvanim tragovima bušenja kamena u toku vađenja blokova iz srasle stijene u kamenolomu²⁶. Tri bušotine svrdlom u nizu uvjetovale su napuknuće velikog bloka (Tb II sl. 2 najdonji blok). Ovaj detalj svakako zavrijeđuje pažnju stručnjaka koji želi proučavati metode obrade kamena u prehistoriji, jer blok je bez sumnje bio ugrađen još u ono doba.

Na zapadnom potezu bedema, ispod kule Radojković odnosno ispod zidova antičkog mauzoleja otkrivena je u toku iskopavanja jedna starija kula, koja pripada netom opisanim bedemima. U tu, već ruševnu fortifikaciju

6 Presjek kroz protohistorijski bedem u zapadnoj dionici (A. F.)
Section through the western Iron Age wall.

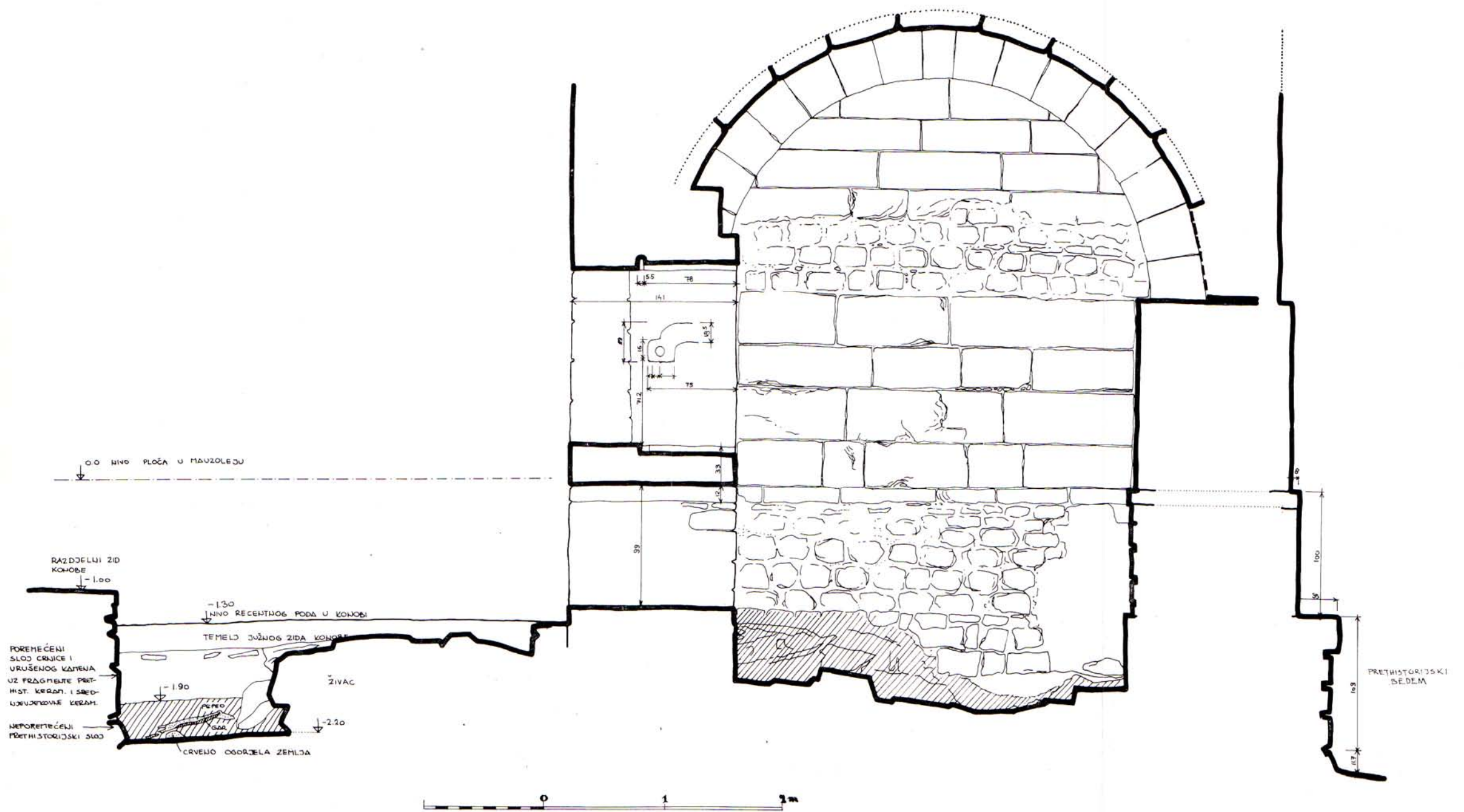

7 Pogled na zapadno lice bedema. Temelj bedema ne leži na živcu nego na ranijem kulturnom sloju. (A. F.)

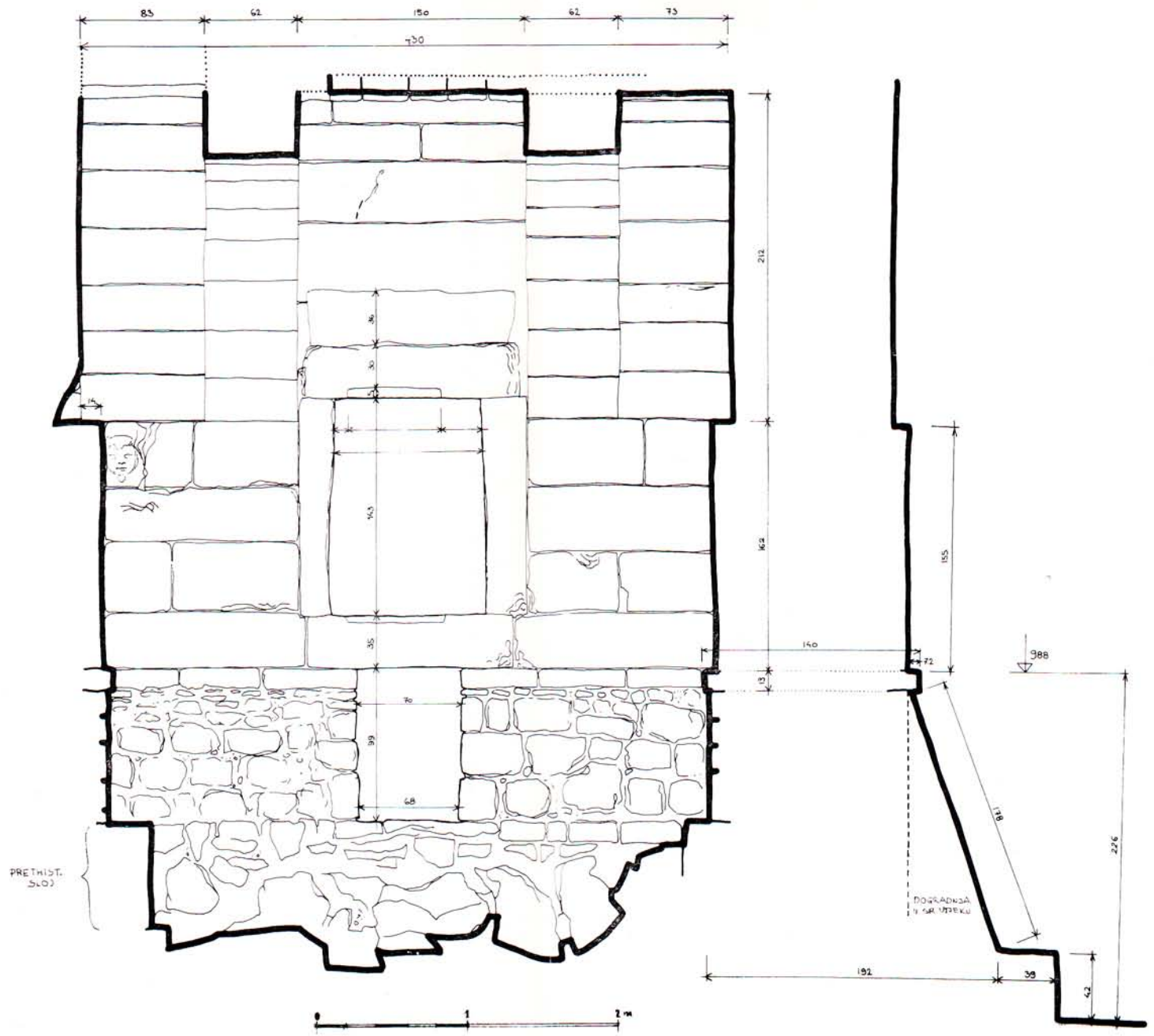
View to the western wall facade. The foundations lay on the earlier layer.

8 Zapadni bedem s ukopanim temeljima mauzoleja (A. Faber — S. Machiedo)
Western fortification wall, showing the mausoleum foundations.

9. Presjek I—Z kroz vrata mauzoleja (A. Faber-S. Machiedo)
 E—W section through the mausoleum door.

10 Presjek S—J mauzolej s pogledom na vrata cele i na pomoćni izlaz. U lijevom uglu mali reljef. (A. Faber — S. Machiedo)

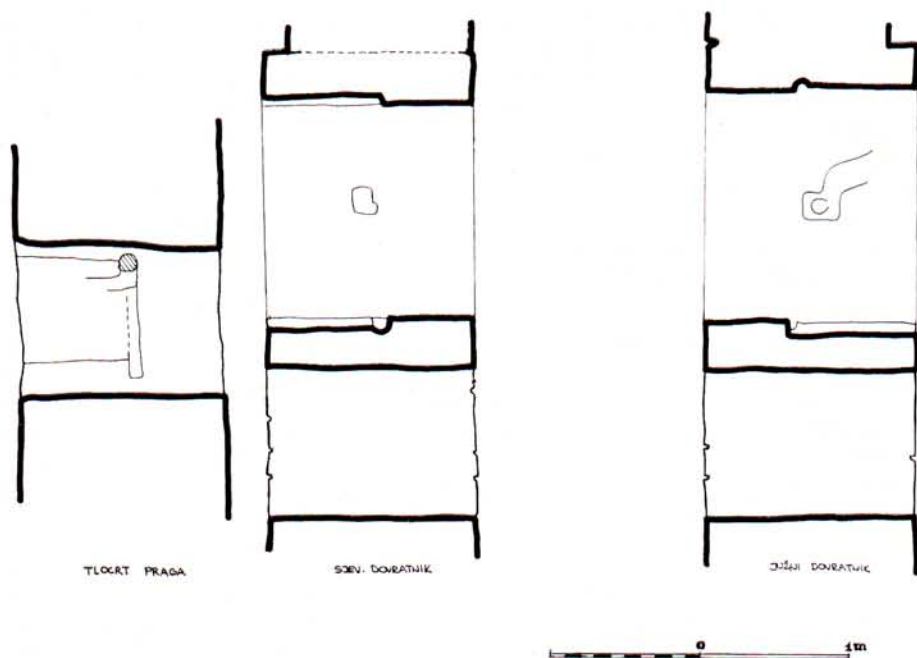
N—S section through the mausoleum with the view to the cella-door and the side exit. In the left corner, a small relief can be seen.

ukopani su temelji mauzoleja (sl. 8) do visine poda grobne komore, koja je stajala sub divo. Iznad nje se uzdizao još jedan kat kao ukrasni element objekta²⁷, s polukružnim prozorskim nišama (Tb. III sl. 1) kakove možemo naći, na primjer, na južnoj fasadi Dioklecijanove palače, ili u arhitektonskom rješenju zabata Peristila (Tb. III sl. 1). Zidovi ove nadogradnje uključeni su u vanjski plašt kasnije kule, koja je u nekoliko etapa dograđivana. Ne možemo zanemariti ni jednu drugu mogućnost, da su na primjer, elementi prozora s polukružnim lukom u fasadi kule trag nadogradnje u doba romanike, možda zvonika vezanog uz obližnju crkvu Sv. Duha, na kojoj su otkriveni elementi romaničke arhitekture²⁸.

U srednjem vijeku je teren ukolo mauzoleja bio snižavan i niveliran radi strateških potreba. Tom prilikom ogoljeli južni temelji dobili su novo naličje sa skošenim zidom, odnosno pojačanje prošireno pri dnu temelja. Upravo je ovo koso izvedeno učvršćenje oštećenog antičkog zida u toku pregradnje mauzoleja u kulu u srednjem vijeku (Tb. III sl. 1) dovelo u sumnju datiranje tog objekta u antičko doba. Tek je analizom različite žbuke na mjestima te nove oplata konačno razjašnjeno i riješeno pitanje datiranja donjih konstrukcija Kule Radojković.

Tlocrt mauzoleja (prizemlje Kule Radojković) je nepravilni četverokut (sl. 5) unutarnjih dimenzija, prosječno $4 \times 3,20$ metara. Zidovi su u substrukciji građeni od nepravilnog kamenja lomljenjaka, te sekundarno upotrebljenih blokova prethistorijske kule, koja je stajala na tom mjestu. Zidovi grobne cele (Tb. III, sl. 4) su, međutim, podignuti od klesanih kamenih blokova u naličju, dok je jezgra zida vezana vapnenom žbukom i sitnijim kamenom (sl. 9 i 10). Prostor cele je visok oko 3,90 metara, od opločenja do tjemena svoda. Svod cele je bačvastog tipa i počiva na dva polukružna luka, koji se opiru na sokl ispod stropnog vijenca. Pod je bio izveden od pravilnih kamenih ploča a te su bile položene na nasip temeljnog sloja. Širina zidova iznosi u prizemlju 1,28 do 1,35 metara, temelji su još širi, dok su zidovi prostorije iznad grobne komore reduciranih dimenzija, no svakako se još i tu deblji-
na kreće oko 0,90 metra.

Ulaz u mauzolej nalazi se na istočnoj strani, zaštićen natkrivenim predvorjem s antama. Na istočnoj su naime fasadi mauzoleja još ušćuvani vezni blokovi što strše iz plohe fasade²⁹ i na temelju toga su na površini ispred ulaza (u današnjoj konobi) izvršena iskopavanja³⁰ koja su potvrdila tragove predvorja izgrađenog na ušćuvanom prethistorijskom sloju (sl. 12, 13). Vrata u mauzolej su se otvarala prema unutra, kako zaključujemo prema tragovima na kompletno ušćuvanom okviru vrata (sl. 11) (Tb. III sl. 3). Detalji ureza na pragu i dovratnicima daju naslutiti, da su se vrata s unutarnje strane i zatvorila, nakon što bi se unio sarkofag i obavio pogrebni ritual (sl. 11). Osim toga su bila osigurana protiv provale masivnim kračunom — drvenom ili željeznom polugom koja se učvrstila u kamene utore dovratnika. Vjerujemo da su ti ušćuvani tragovi vezani uz funkciju mauzoleja, za razliku od vrata hramova, koja su se zatvarala s vanjske strane. Postavlja se međutim pitanje, na koji su način osobe, koje su mauzolej zatvorile s unutarnje strane, izašle iz objekta. Primjer rješenja u Skriptu je vrlo interesantan i upućuje na slična rješenja možda i kod drugih, još neistraženih srod-

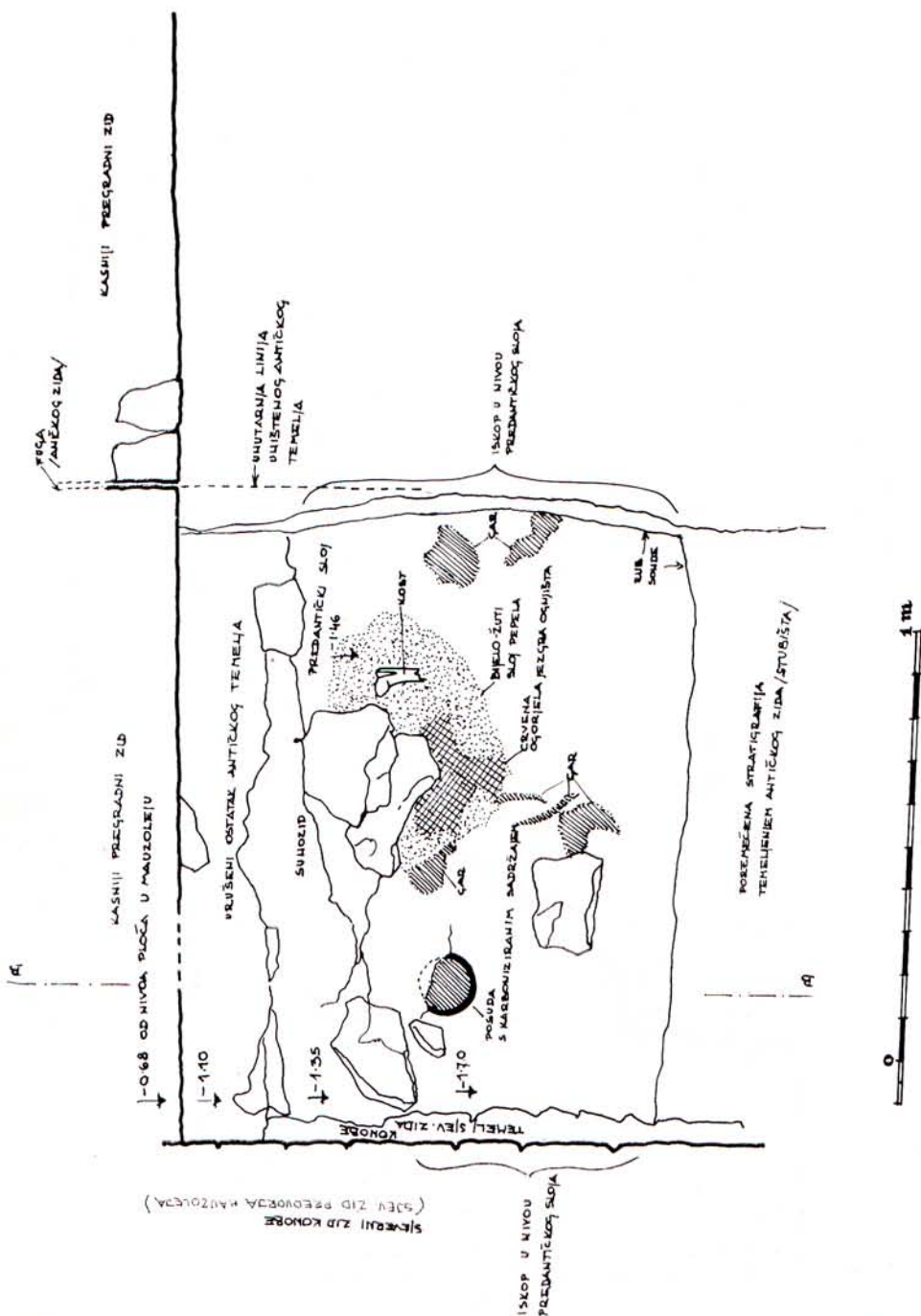

11 Detalj praga i dovratnika u mauzoleju (A. F.)
Details of the mausoleum door-step and threshold.

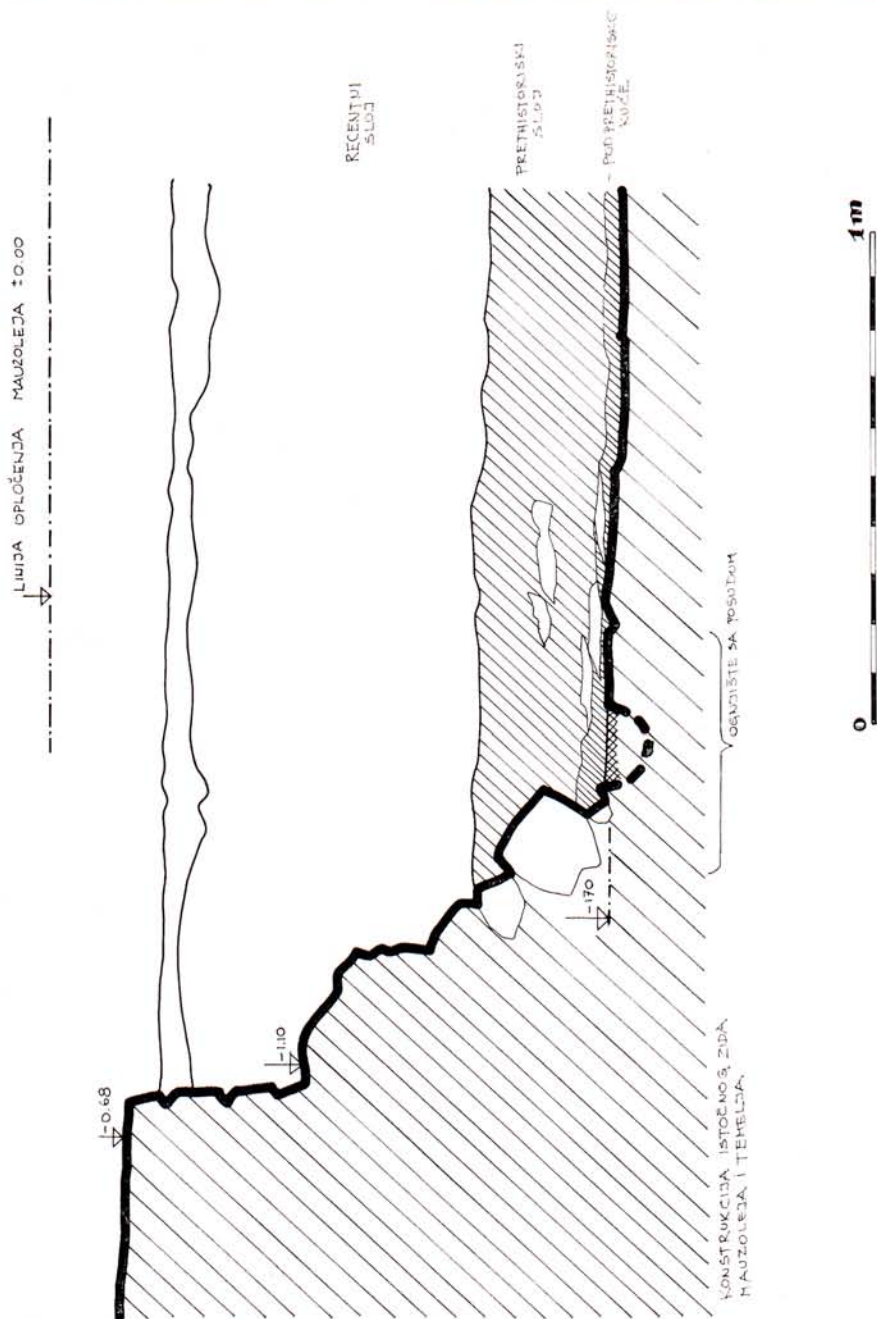
nih objekata, kod kojih se javlja isti problem. Ispod praga vrata — ulaza u mauzolej, bio je već u momentu gradnje ostavljen uzak prolaz, do kojeg se vjerojatno došlo šantom kroz pod cele. Nakon napuštanja grobnice taj se otvor izvana zazidao a preko njega je postavljena konstrukcija stubišta, odnosno predvorja.

Pretpostavljamo, da je mauzolej u Škripu bio namijenjen samo jednokratnom ukopu. Pogrešna je interpretacija kojoj smo bili skloni na početku istraživanja, da bi naime podzemni dio služio za smještaj sarkofaga. Ponajprije, u substrukcijama bi ostalo tragova barem nekakvog podnog opločenja. Unošenje teškog sarkofaga kroz uski prolaz u temeljima ne bi bilo lako izvedivo. Zaključak o zakračunanim vratima s unutarnje strane dozvoljava pretpostavku, da je sarkofag bio smješten u prizemnoj etaži mauzoleja.

Kakva je bila funkcija gornje nadogradnje (sl. 16) nije nam poznato, ali kako nema mogućnosti ulaza u tu etažu pretpostavljamo, da je taj arhitektonski element bio samo dekorativne namjene, kao što se može pretpostaviti za većinu navedenih grobnica rimskoga doba (usp. bilj. 27) u Duggi, Pompejima, na Via Appiji. Razlikuju se, međutim, helenističke grobnice u Vathiji (Eretriji)³¹, Kephisiji³², Leukadiji³³, u Chalandri³⁴, ili pak grobnica u Stavropolisu na rijeci Nestor³⁵ kao i brojne druge grobnice u Trakiji. Većina

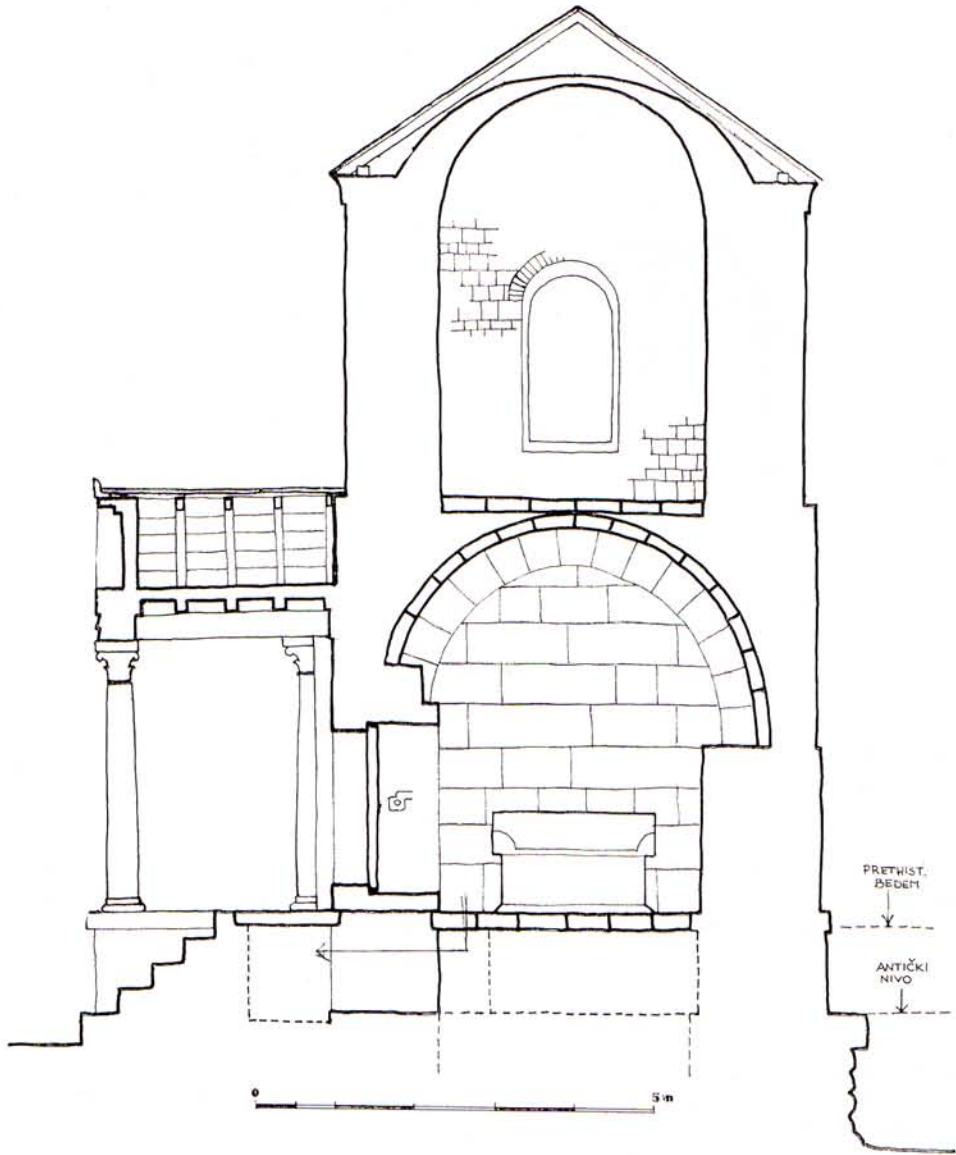

12 Pod prethistorijske kuće i ognjište ispod temelja stubišta mauzoleja. (A. Faber)
 Floor and hearth of the prehistorical house, under the staircase foundation of
 the mausoleum.

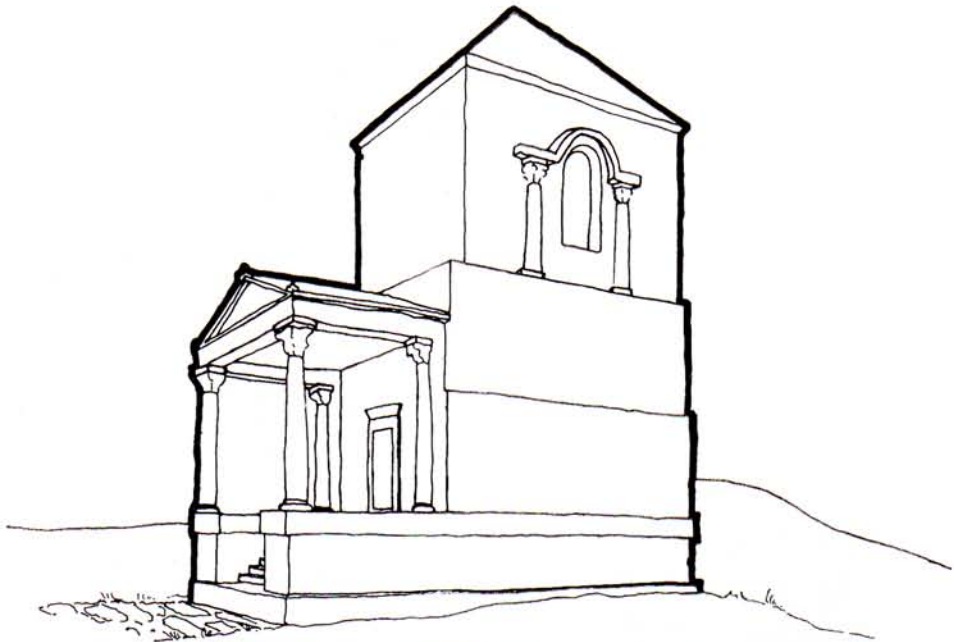

13 Presjek kroz temelj predvorja mauzoleja i presjek kroz pod prehistorijske kuće.
(A. Faber)

Section through the mausoleum hall; section through the floor of the prehistorical house.

14 Presjek rekonstrukcije mauzoleja (A. Faber — Đ. Brajuka)
Section of the mausoleum, reconstructed.

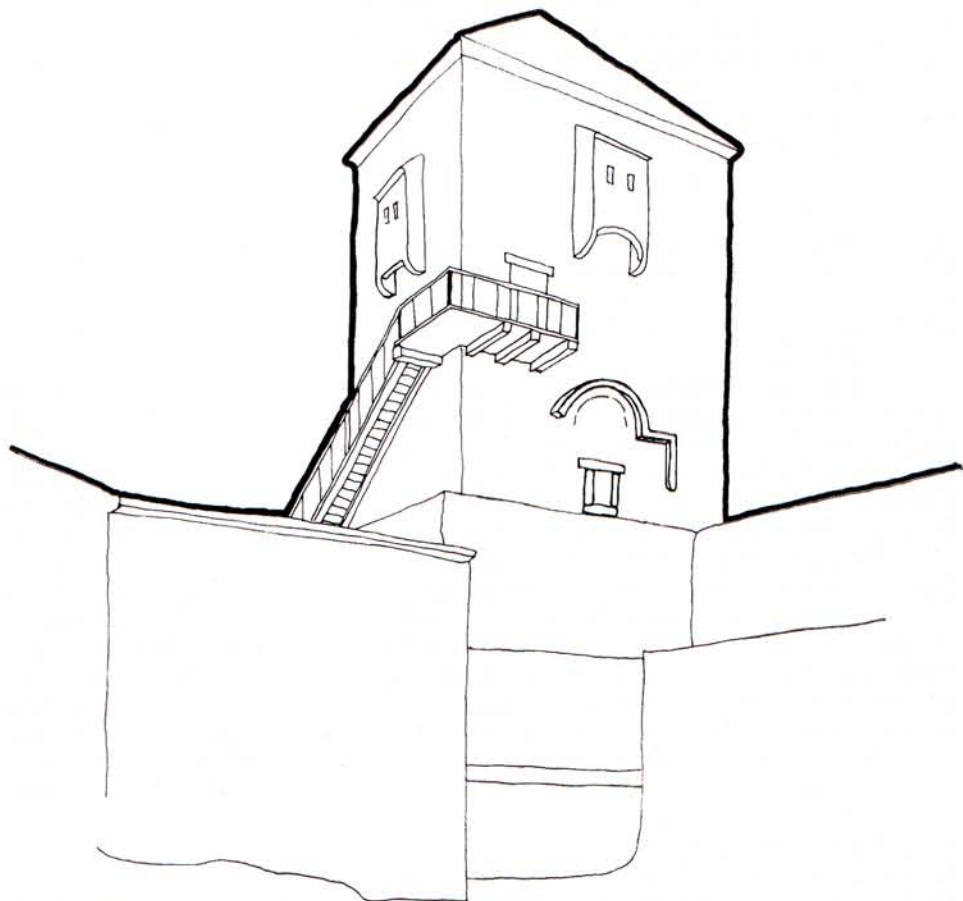
15 Skica rekonstrukcije mauzoleja (A. Faber — Đ. Brajuka)
Reconstruction of the mausoleum.

tih grobnica ukopana je u zemlju ili su djelomično ukopane, a djelomično nasute gomilom³⁶. Tip grobnica sa gomilom (tumulom) obično ima dromos ispred grobne komore, jer je pristup na taj način rješavan. Interesantna je sličnost u izvedbi arhitekture odnosno u tehinci gradnje koja je redovito izvedena od klesanog kamena, a strop je u većini slučajeva riješen bačvastim (polukružnim) svodom od klesanog kamena, poput mauzoleja u Škripu. I ovaj detalj izvedbe govori u prilog, da je tradicija arhitekture rimskih grobnica — mauzoleja temeljena na helenističkoj, ma da su potonje grobnice planirane uglavnom kao podzemni objekti. Ova činjenica i dovodi do izvedbe stropa u kamenu (svod) a ne u drvu, koje nije otporno na utjecaj podzemne vlage. Moramo napomenuti i razliku u tlocrtnoj koncepciji četvrtastog i kružnog tipa grobnica. Ovaj potonji je upravo karakterističan za tlo Trakije i Grčke. Od jednakog materijala građene, ove se grobnice razlikuju vremenski, a pratimo im trag sve do u brončano doba³⁷. Obilježene su još jednom karakteristikom, a to je izvedba šiljaste kupole (u tehničkom smislu »lažnog svoda).

Ukrasni elementi, odnosno unutarnji kameni dekor mauzoleja u Škripu nije pronađen, mada imamo oslonaca, na temelju kojih možemo zaključiti, da je unutrašnjost grobnice bila ukrašena kamenim vijencem, koji je pratio liniju početka svoda, poput izvedbe linije početka svoda u Malom hramu u Dioklecijanovoj palači u Splitu³⁸. U sjevernom zidu mauzoleja u Škripu

primijeti se, naime, na visini početka svoda, oštećenje duž čitavog zida (Tb. III, sl. 4) koje je nastalo nasilnim vađenjem obrađenog, odnosno ukrašenog vijenca. I u površinskoj obradi kamena nalazimo srodnosti sa Malim hramom, ipak dopuštamo mogućnost, da je dekoracija bila skromnije izvedbe, jer ni ploče svoda nisu profilirane, odnosno kasetirane, poput svoda u hramu.

Skoro neprimjetljiva, za oko posjetioca, je mala skulptura (reljef Sati-
ra ili Gorgone) ugrađena u sjevernom zidu cele, u uglu, visoko ispod vijen-
ca (Tb. III sl. 4). Zbog loše rasvjete nismo taj reljef mogli detaljnije prou-
čiti, ali pretpostavljamo da bi to mogao biti i vješto kamuflirani lik gradite-
lja. Ovaj detalj navodimo zbog toga da mu budući istraživači spomenika u
Škripu posvete pažnju.

16 Skica rekonstrukcije kule u srednjem vijeku (A. Faber. — Đ. Brajuka)
Reconstruction of the mediaeval tower.

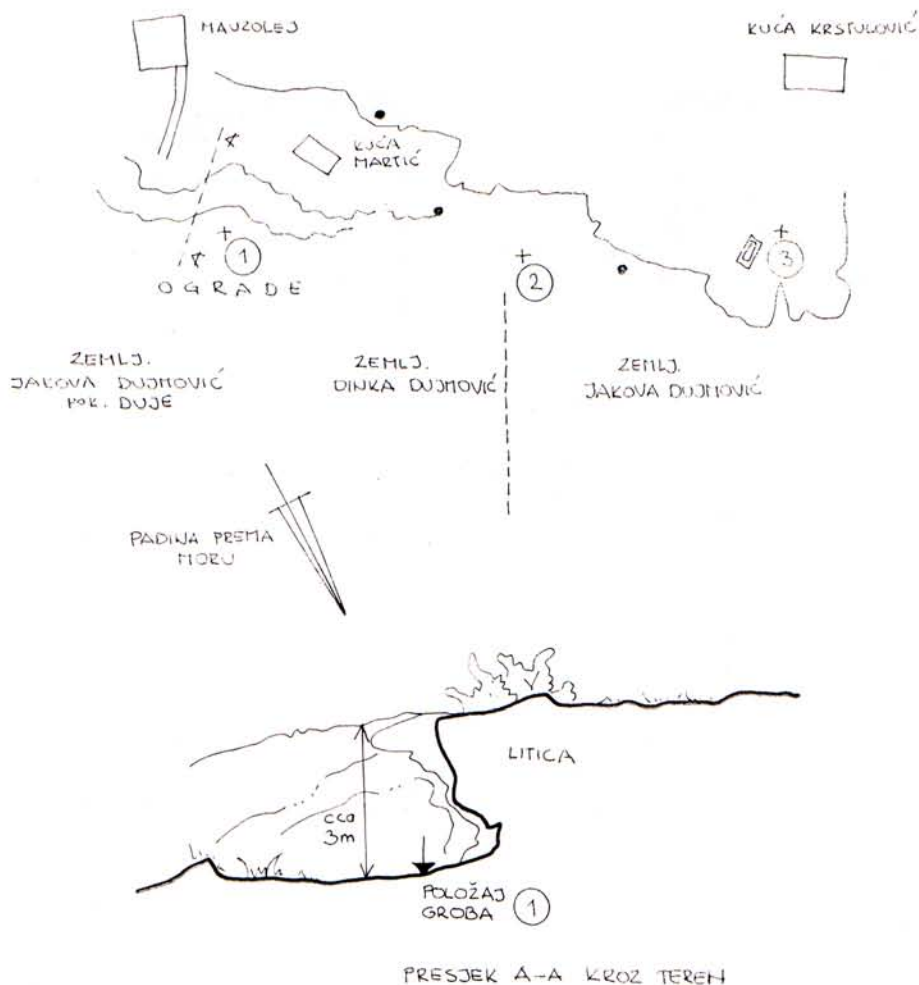
U nizu nekoliko istraženih ili evidentiranih mauzoleja u Dalmaciji (Solun, Kaštel Sućurac, Muline kod Zadra i dr.³⁹) mauzolej u Donjem Humcu na Braču bi možda dao najviše podataka za komparaciju s objektom u Škripu. U ruševinama oko crkvice Sv. Ilije, gdje su uostalom još ušćuvani zidovi jednog antičkog mauzoleja, koji je građen od klesanog kamena poput ovoga u Škripu, pronađeni su fragmenti kamenog dekora i statua u peplosu⁴⁰.

U dvorištu, uz Kulu Radojković u Škripu nalazilo se nešto fragmenata neukrašenih kamenih blokova praga ili dna sarkofaga. Jedan je ulomak, međutim, ukrašen motivom arkada (Tb IV sl. 3), ali teško je donijeti zaključak, kojem dijelu kamenog namještaja ovaj ulomak pripada.

Arheološka istraživanja istočno od kule Radojković, odnosno mauzoleja, provedena od strane Arheološkog muzeja u Splitu 1973. g.⁴¹ dala su potvrdu za kasnoantičku nekropolu, gdje su se također mogli nalaziti sarkofazi. Neki se sarkofazi nalaze dislocirani, dva ispred dvorca Cerineo, jedan u ogradnom zidu Salamunović, desetak različitih ulomaka i čitavih sarkofaga u ogradnom zidu Krstulović i u ogradama prema zapadu. Posebno je interesantan sarkofag s križem nađen na zemljištu Njivice, u vlasništvu Nikolića. Tu i tamo nalaze se poklopci sarkofaga po dvorištima u selu, gdje služe za napajanje stoke⁴².

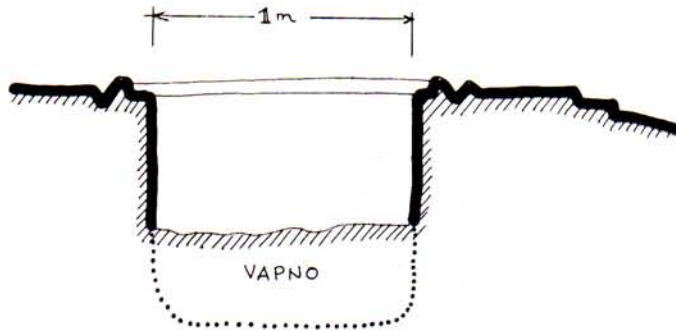
Bilo bi interesantno utvrditi lokaciju nalaza, uz mogućnost rekonstrukcije rasprostranjenosti nekropola iz pojedinih razdoblja rimske dominacije. Stariji ukopi nalazili su se i kod proširivanja današnjeg groblja. U toku naših istraživanja 1970. godine otkopan je dječji dvojni grob, lociran izvan ograde groblja u smjeru mauzoleja (sl. 20), Na tom položaju, a i na istoku prema klisuri Dola, gdje se protežu još ušćuvani bedemi, nailazio je na grobove i H. Đurašin⁴³.

Posebnu smo pažnju posvetili grobovima klesanim u litici, koji se na nekoliko mjesta uokolo stare jezgre Škripa, koriste danas kao jame za gašenje vapna ili kao pojilišta. Grobovi su duljine oko 2 metra i široki 0,60 metra, dubina im iznosi oko 60 do 80 cm, različita je, već prema mogućnostima izrade u stijeni. Gornji rub tih grobova ima trag utora za poklopac, odnosno kamenu ploču, dno je kod uzglavlja i kod nogu lagano podignuto, poput jastuka. Očito se radi o helenističkoj tradiciji ukopa. Na zemljištu Dujmović Jakova na lokalitetu Ogradi, sjeverozapadno od prethistorijske linije bedema, otkopan je od strane vlasnika grob uklesan u živcu, sa dva kostura. U grobu su bili i prilozi, dva srebrna novca i staklena bočica. Detaljnije podatke o novcu nismo dobili. Interesantna je lokacija tog groba, nalazi se ispod isturene stijene gornje terase zemljišta. U istom nizu ispod stjenovitog skoka nalaze se, još nešto podalje prema zapadu, dva jednako tako u stijenu (liticu) ukopana groba s utorima za kamenu ploču. Prema pričanju mještana⁴⁴, na ovim se parcelama nalazilo više grobova s ispruženim skeletima, koji su bili obloženi kamenim pločama, poput raka. Spominjemo usput, da se kod arheoloških istraživanja u Cavtatu također nalazilo grobova klesanih u litici⁴⁵, s podignutim uzglavljem i podnožjem te utorima za pokrov kamenom pločom. Konačno možemo ovaj tip grobova uspoređivati i sa grobnicama iz Visa⁴⁶, a te su s popratnim nalazima keramike datirane u helenističko doba. Za orijentaciju, u datiranju tih grobova možemo se osloniti i na istra-

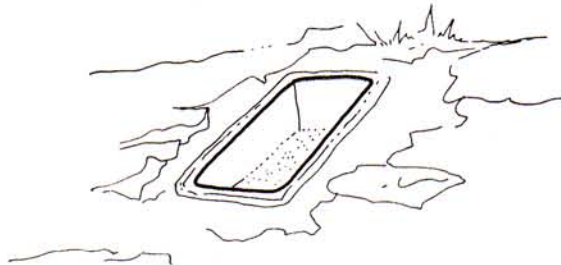

17 Situacija grobova na zemljištu Dujmović (A. F.)
 Lay-out of the burials on Dujmović-estate.

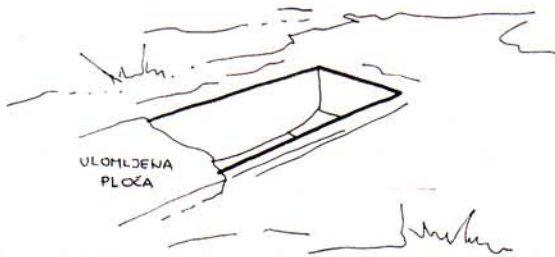
ženu nekropolu u Budvi⁴⁷, gdje se istovremeno javljaju grobovi od obrađenih kamenih ploča za ukop u ispruženom položaju sa priložima helenističkog doba, kao i grobnice s urnama kao utjecaj italaskog obreda sahranjivanja. I ovdje u Škripu naišli smo u dvorištima kuća na poklopce kamenih urna, koji služe danas za gospodarske svrhe, ali im se ne zna mjesto nalaza. Jedna je urna za vrijeme našeg boravka u Škripu otkopana na današnjem groblju. Grobovi izdubeni u litici nalaze se, ne samo na sjevernim padinama naselelja nego i u samom današnjem središtu, zapadno uz župnu crkvu. Tu su uočena čak i dva groba, jedan do drugog, također sa koritasto izdubеним dnom

PRESJEK GROBA ③
Mj 1: 20

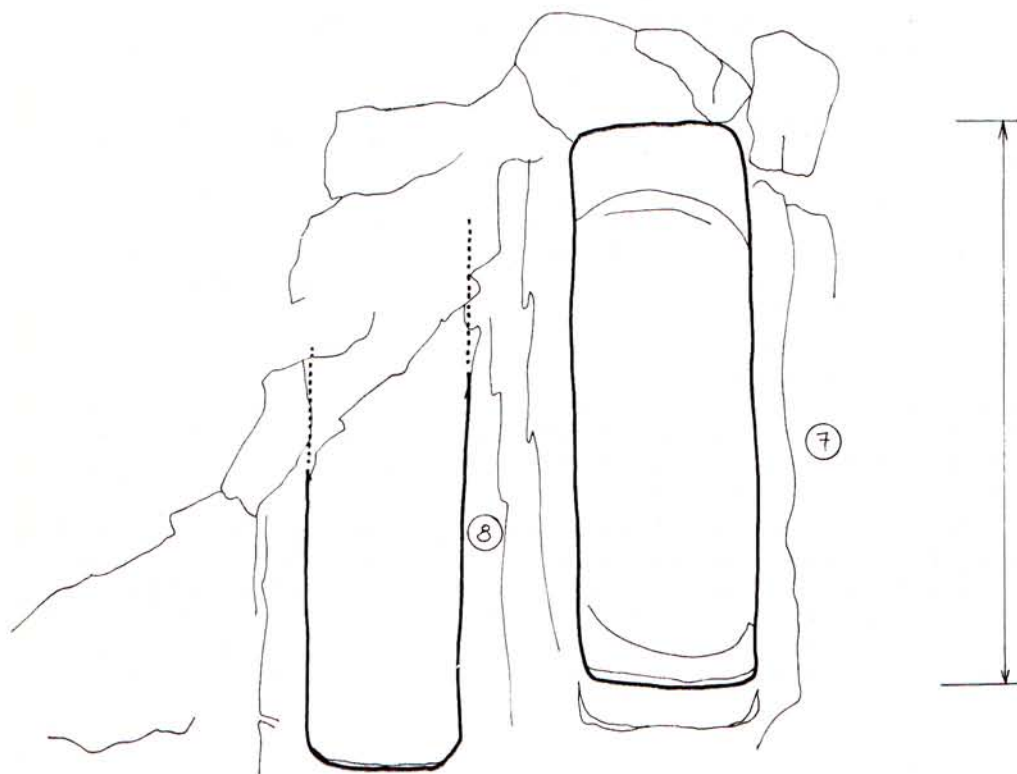

SKICA GROBA ③
DULJINA 2.0 m
/ NA ZEMLJIŠTU JAKOVA DUJMOVIĆA /

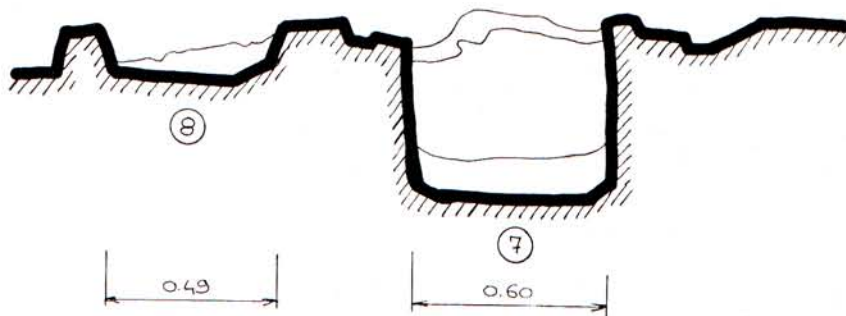

SKICA GROBA ⑤
NA ZEMLJIŠTU DUJMOVIĆ
KOD RASKRŠĆA PUTA SUPETAR-SPLITSKA

18 Skica grobova na zemljištu Dujmović (A. F.)
Burials on Dujmović-estate.

TLOCET I PRESJEK
GROBOVA ⑦ ⑧
M 1:20
/ZAPADNO UZ CRKVO/

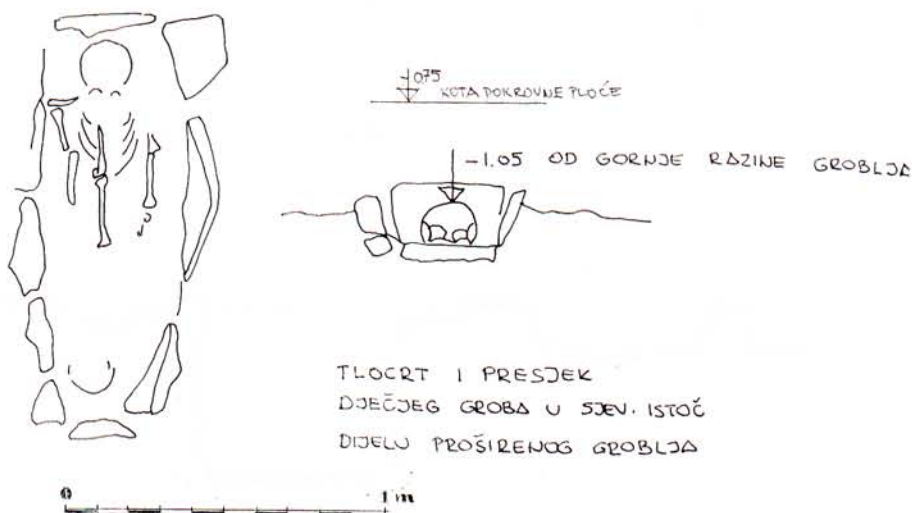

19. Grobovi kod župne crkve (A. F.)
Graves around the parish church.

te utorom za kameni poklopac (sl. 19, T. I sl. 2). Nešto južnije od crkve, u sjeverozapadnom uglu vinograda Dujmović, nalaze se još intaktni grobovi sa kosturima, preko kojih je, navodno, položen crijep⁸. Istraživanja tih grobova bi sigurno dala vrlo interesantan podatak, da li se ovdje radi o rimskom tipu groba sa pokrovom od crijepa na dvije vode, ili je možda ušćuvan glineni sarkofag, na kakav smo naišli prilikom slučajnog boravka u Risnu⁹. Još jednim grobom, klesanim u litici na sjeverozapadnoj periferiji Škripa, na raskršću puta Supetar—Spliska, zaokružen je areal nekropola, koje uokviruju staru gradsku jezgru sve do kraja 3. stoljeća n.e., a to je vrijeme u koje datiramo izgradnju antičkog mauzoleja na ruševinama gradskih fortifikacija napuštenog naselja.

Neki od natpisa, koje smo u toku naših istraživanja imali prilike snimiti, također su vezani uz antičku nekropolu, kao na primjer natpis Statiae¹⁰. (Tb. IV sl. 4) Ovaj spomenik potječe sa lokaliteta Kostirda, udaljen oko 20 minuta od Škripa. S obzirom da se tu nalazilo i nekoliko ulomaka sarkofaga, možemo zaključiti da natpis nije dospio ovamo kao spolia, nego je i tu postojala nekropola manjeg zaselka ili vile.

Ranoantički natpis Iulia Bubala¹¹ posvetnog je karaktera (Tb IV, sl. 1) natpis Trebia¹² vezan je uz građevnu aktivnost u Škripu (Tb IV sl. 2). Jedan od antičkih natpisa iz Škripa navodi P. Didolić vezujući njegov sadržaj uz izgradnju teatra u Saloni. Natpis je pronađen kod Škripa, no ne mora biti vezan baš za djelatnost u kamenolomu, kako Didolić pretpostavlja, jer je Quintus Silvius mogao imati i posjed na Braču pa je tu mogao biti i pokopan.

20 Dječji dvojni grob između crkve sv Duha i mauzoleja, pokriven monolitnom pločom. (. Faber)

Double child's grave placed between the Sv. Duh church and the mausoleum covered by the stone plate.

Posebnu pažnju zavređuje Cicarellijev prijepis Hrankovićevog izgubljenog djela: *Braciae Insulae Descriptio*. Dujam Hranković, nadpop u Nerežišću⁵⁴, tadašnjem centru otoka Brača bio je i povjesničar. Prikupljao je povijesne podatke i bilješke sa svog otoka, uključiv i arheološke podatke i antičke spomenike. Među njegovim zapisima Cirarelli uočava, za povijest Brača vrlo važan prijepis navodno antičkog natpisa, koji spominje naseljavanje izbjeglica iz Salone i epetija u napušteni grad na Braču. Mada neki autori osporavaju antičko podrijetlo ovog natpisa ipak ga donosimo u prijepisu, jer konačno, ako je natpis i iz srednjeg vijeka, ipak je temeljen na nekakvoj predaji, koja bi mogla imati realne osnove. Natpis prema Hrankoviću glasi:

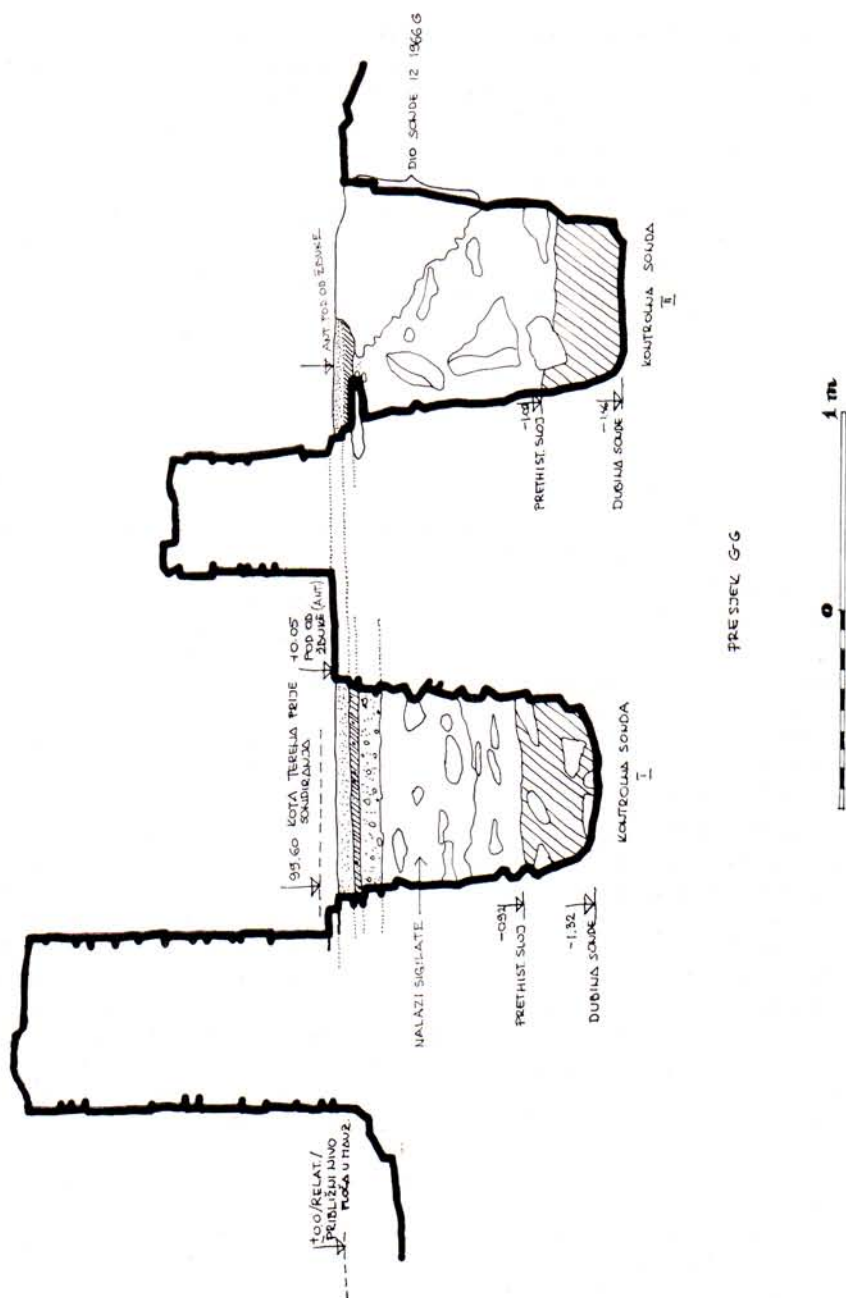
*Salonitani & Epetiani Cives Braciae Oppidum
Desolatum concorditer pro domicilio refabricant
Et Florus Presbyter beneficendo dicat.
Vitaliano Pontif. & Herachio Const. Augusto*⁵⁵

Jireček svojim sumnjama u originalnost natpisa ipak dodaje da se povijesne činjenice u potpunosti podudaraju.

Nimalo ne bi bilo neobično da su prepisivači ovog natpisa, pa tako i Hranković interpretirali tekst u duhu vremena, poštivajući ispravno čitanje, te ne bi bilo razloga, da sadržaj teksta ne uzmemo ozbiljno. U tekstu spomenuti *Oppidum* bi, prema Suićevom tumačenju naziva za naselja i gradove, značio stalno naseljeno, utvrđeno prebivalište (u navedenom tekstu Hrankovića — zapušteno prebivalište). Prvotni smisao tog naziva *oppidum* — utvrđeni grad stekao je značenje općeg naziva za naselje gradskog karaktera — naselja stanovnika s rimskim građanskim pravom⁵⁶.

Prema Plinijevom navodu gradova na našoj obali, ne nalazimo citirano naselje i na otoku Braču (. . . et ex insulis Issaei, Solentini, Separi, Epetini⁵⁷) U ovome tekstu nas ipak dva navoda podstiču na razmišljanje. Najprije tko su bili Separi, da nije kroz pogrešno čitanje i prepisivanje tu mišljeno stanovništvo *Scripeje* (*Scripari*). Naziv *Scripea* za Škrip donosi Hranković uz slijedeće tumačenje, (koje je vjerojatno temeljeno na općem povezivanju grčkih kretanja sa propašću Troje, kao posljedica ukorijenjene klasične naobrazbe svećenstva): »Prvi stanovnici kako sam ekscerptirao iz nekih pergama bili su Grci, koji su se, nakon što je bila razorena Troja, iskricali na ovaj otok. Mnogi, i nadpop Stojša (*Stiossa*) piše jer su ovi Grci bili iz grada *Ambracije*, bi otok stoga nazvan *Bracia*. Tijekom vremena ovi su Grci podigli brački grad kojeg je narod nazivao *Scripea*, danas Škrip, poslije ga nastavili Rimljani . . .«⁵⁸ Ovako si je Hranković zamišljao utemeljenje naselja u Škripu sa najslavnijim, za ona vremena, porijeklom iz Troje. (Ipak nas začuđuje da ovakove ideje ponesu mase i u dvadesetom stoljeću, kad zapravo malo tko još čita Homera).

Drugi Plinijev navod, koji nam se za proučavanje povijesti Škripa nameće, je navod *Epetina* u redu stanovništva otoka. *Epetium* je ubiciran, dapače, potvrđen arheološkim i povijesnim činjenicama⁵⁹, a poznavajući dobro topografiju tog naselja isključujemo mogućnost, da je *Epetium* ikada bio otok,

21 Presjek kroz kasnoantičke objekte sa sjeverne, vanjske strane uz mauzolej (A. Faber)

Section through the late Roman buildings from the northern, outer side by the mausoleum.

pa makar samo odijeljen prokopom. Ne znači li svrstavanje Epetina na otočko područje njihov ekonomski interes na bliskom otoku Braču, kuda su, u oskudici s raspoloživim zemljištem koje je u glavnini pripadalo starosjediocima u Salonu, protegli svoju ekonomsku djelatnost. Da li je možda pod tim okolnostima prihvatljiviji sadržaj prepisa antičkog natpisa, koji govori o zbjegu stanovništva Epetija u napušteni grad na Braču, u 7. stoljeću i da li možemo pretpostaviti, da se posjedi održavaju kroz tako dugi period. Pokušajmo osvijetliti vjerodostojnost spornog natpisa logičnim zaključkom. Opasnost koja je krajem 7. stoljeća prijetila obalnim naseljima mnogo je manja na otocima, te se na njima traži spas. Mjesto za zbijeg će se logično, odabrati na položaju, koji je ponajprije strateški smješten uz mogućnost opskrbe vodom i ispašom za stada. Blizina obale, sasvim sigurno, nije prikladna za zbjeg u to doba, a osim toga su izbjeglice, stalno zabrinuti za sudbinu svojih domova, odnosno gradova, odabirali položaje, odakle se može napušteni dom promatrati, a ujedno i kontrolirati plovni put, koji vodi do zbjega. Škrip u svakom pogledu odgovara svim navedenim uvjetima, kako obzirom na Salonu, tako i obzirom na Epetij, te nemamo razloga da ne prihvatimo Hrankovićev prepis antičkog natpisa kao vjerodostojan. Na temelju topografske studije, arheoloških iskopavanja i dopune naših razmatranja iz podataka do kojih su došli raniji istraživači Škripa, možemo donijeti nekoliko zaključaka o postanku i razvoju naselja na tlu današnjeg Škripa.

U brončano doba postoji ovdje već naselje strateškog značenja, kako zaključujemo prema izboru lokacije. Dio fortifikacija iz tog razdoblja mogli bismo očekivati u jezgri ili unutarnjoj konstrukciji bedema, kojim je areal kasnijeg željeznodobnog naselja omeđen s još danas ušćivanom linijom. Tu liniju prate s vanjske strane predrimski i ranorimski grobovi. Prisustvo grčkog življa u Škripu do sada nije potvrđeno, barem ne u mjeri koja bi dozvoljavala pretpostavku o grčkoj koloniji. Nije za izbor lokacije kolonije karakterističan ni položaj, pa stoga D. Rendić, kao dobar poznavalac problematike grčke kolonizacije na našoj obali, s opravdanjem pripisuje Škrip Ilirima⁶⁰. Ipak se u duhovnoj kulturi tog vremena osjeća prodor grčkog utjecaja,⁶¹ prije svega po ritusu pokapanja u klesanim grobovima u živcu, uz ukop u ispruženom položaju, koji i u doba rimske dominacije ostaje prisutan, uz rijetke ukope incineracijom.

Bedemi Škripa koji okružuju areal prethistorijskog naselja podignuti su ili su nanovo učvršćeni možda upravo u vrijeme kolonizacije Hvara od strane jonskih Parana, ako uzmemo u obzir Diodorov podatak, da su se Iliri, prilikom dolaska Grka na Hvar povukli na jako utvrđena i nepristupačna mjesta.⁶² Što je vrijedilo za otok Hvar, moglo se odnositi i na obližnji otok Brač.

Krajem 3. stoljeća n.e. jezgra je gradinskog kompleksa već napuštena i unutar nje, na srušenim protohistorijskim bedemima, podiže se mauzolej (ukoliko nam je uspjelo da ga ispravno datiramo). U slojevima koji su poremećeni gradnjom mauzoleja uočena je samo primitivna arhitektura u suhozidu, uz nalaze isključivo prethistorijske keramike. S vanjske je strane mauzoleja međutim potvrđen sloj s nalazima ranocarske sigilate (T.4, 1—11) afričkog importa ispremiješšan s ulomcima ranije vjerojatno helenističke ke-

ramike, koja je ovamo dospjela razmjenom i trgovinom, a možda i direktnim prisustvom Epetina, prilikom sezonskog boravka sa stokom ili po poslovima trgovine.

Vrijeme kasne antike potvrđeno je grobovima ukopanim već unutar površina gradinskog prostora, ujedno se javljaju i tragovi arhitekture. Vjerojatno se u to vrijeme mauzolej već adaptira u crkveni zvonik ili kulu, koja dobiva visoku nadogradnju u vrijeme srednjeg vijeka. Tada se Škrip pretvara u utvrđeno naselje sa kaštelom i pojedinim, također utvrđenim, vlasteoskim objektima, dok upravnu ulogu na otoku preuzima Nerežišće, upravo radi središnjeg svog položaja. Ostaci romaničke crkve Sv. Duha u Škripu pretvaraju se u grobnu kapelu. Groblje se do danas zadržalo na toj lokaciji, dok se izgradnja naselja pomiče prema zapadu, uz glavni otočki put.⁶⁵

Interes rimskog stanovništva, vjerojatno Salone, za iskorištavanje kamenoloma u okolini Škripa nije bio samo privremenog karaktera, tu su se vjerojatno uspostavljale i rodbinske veze sa stanovnicima Škripa, ili su pak ovdašnji Iliri poprimili tekovine rimske civilizacije. Barem neki od njih, koji su se izdigli u rang takozvanog visokog društva mogli su si dozvoliti izgradnju tako velebnog mauzoleja kao što je mauzolej u substrukciji Kule Radojković. Nisu nam međutim, poznati razlozi za napuštanje nekadašnje citadele Škripa krajem 3. stoljeća, kad u to doba druga naselja još cvjetaju i izgrađuju se. Možda je dovršetak Dioklecijanove palače značio i prestanak intenzivne eksploatacije kamenoloma oko Škripa, a time je prestala i zarada, a stanovništvo naviklo na drugi način privređivanja odselilo je u grad, kao što se brdovita naselja i danas napuštaju u potražnji za lakšim životom.

OSVRT NA KERAMIKU

Keramiku, koja je evidentirana u toku iskopavanja u neposrednoj okolici mauzoleja, podijelili bismo u pet glavnih grupa, koje su bitne za određivanje kontinuiteta života u Skripu. U najdubljem sloju neposredno uz liticu javljali su se ulomci *kasno brončanog doba s prijelazom na ranoželjeznodobnu keramiku*. To su uglavnom ulomci od crno pečene gline sa sivo-crnom ili smeđe-crnom poliranom vanjskom površinom. Neki su fragmenti maslinasto-smeđe boje, sa ili bez primjese pijeska. Zastupani su lonci sa jako naglašenim bikoničnim trbuhom, s ravnim vratom koji je u presjeku vertikalna ili blago nagnut prema van. Dno posuda je ravno, bez prstena, gornji je rub na nekim posudama blago valovito ukrašen utiskivanjem prsta, ili je ravan, naročito kod posuda tanjih stijenki. Ručke su horizontalne, položene uz trbuh posuda, ili su pune poput jezičca, također priljubljene uz trbuh posuda, vjerojatno lonaca... Javljaju se i ručke uzdignute preko gornjeg ruba posuda. Na nekim je fragmentima, naročito onih sa finijom fakturom, trbuh posude ukrašen bradavičastim ukrasom ili plitkim reljefnim prihvatačima umjesto ručki. Karakteristična je za keramiku najdubljeg sloja zaglađena vanjska površina. Neki su ulomci s unutarne strane posuda sačuvali trag gara odnosno prigorjelog sadržaja što dokazuje da su to bile posude za pripremanje jela (kuhanje). Ova je keramika nađena uglavnom u netaknutom prethistorijskom sloju, jednim dijelom čak ispod temeljne konstrukcije prethistorijskog bedema, te ispod površine mauzoleja, kao i u prostorijama istočno od cele, gdje je otkopan dio poda prethistorijske kuće s ušćuvanim ognjištem i posudom do njega⁶¹. Prema navodima arheologa H. Đurašina, koji je nastavio iskopavanjima južno od mauzoleja 1983. godine, takova je keramika i stratigrafija pronađena i u njegovim iskopima, i na površinama istočno od današnjeg groblja. (T. 1, 2)

Drugi tip keramike razlikuje se od netom opisane po boji, fakturi i obliku posuda. To su veći lonci i zdjele od grube, crveno ili smeđe pečene gline sa primjesom pijeska, ručke su uglavnom horizontalne, okrugle u presjeku ili su plosnate poput priljubljenog pridržača. (T. 3) Ovu keramiku pripisujemo domaćoj proizvodnji željeznog doba. U istom sloju s netom opisanim fragmentima javljaju se krhotine i veći ulomci od blijedo žute gline guste jednolične fature poput krede. Zapažene su ručke vrčeva ili amfora, koje završavaju ispod ruba grla posuda ili prelaze preko ruba. Jedan ulomak gornjeg ruba grla oblo je zaglađen, bez rubne profilacije, grlo je blago prošireno prema van. Od slične je gline izrađena zdjela u obliku polulopte s oblo izvrnutim gornjim rubom. Dno zdjele nije pronađeno. Unutarnja je ploha dekorirana oslikanim motivom kanelira, koje su pomalo koso uvijene i svršavaju pri dnu posude, na pojasu dvostrukog niza ljuski. Motiv je izveden crvenkastim firnisom. T. 5, sl. 1.

U istom su se sloju nalazili ulomci vrčeva od sivo pečene gline. Jedna od ručki je na gornjoj površini ukrašena dvostrukom kanelirom. Karakterističan je opori gornji sloj, ma da je površina zaglađena i glina fino pročišćena. I prethodna i ova posljednja keramika pripada vjerojatno helenističkom razdoblju i to importu iz Južne Italije i Apulije. (T. 5, br. cc. 2—6). Moramo napomenuti, da u našim iskopavanjima nismo naišli na crno finisanu grčku

keramiku, osim dva ili tri ulomka, koje nismo mogli vezati uz određenu stratigrafiju.

Vrlo su interesantni ulomci dviju različitih posuda ali istog stilskog obilježja, koje se javlja od helenizma do rano antičkog vremena. Kako ni stratigrafski podaci nisu pouzdani, jer su ulomci pronađeni od strane radnika angažiranih na adaptaciji kompleksa oko mauzoleja⁶⁵ ograđujemo se samo na opis tih fragmenata. Ulomak br. 8, T. 5, pripada gornjem rubu trbušastog lonca ili vrča. Gornji je rub ravan, bez utisnutih ureza, ali bočno, uz vrat posude javlja se utisnuti ukras valovnice koja dira gornji rub posude. Keramika je dosta gruba, uz dodatak pijeska, u prijelomu je crna, na površini je svijetlo smeđa i loše zaglađena. Nema tragova obrade na kolu. Drugi je tip posude sličan po ukrasu, ali se razlikuje po obliku. To je srednje velika, prilično duboka zdjela sa vjerojatno dvije ručke, koje su izvedene poput istaknutog rebra. Gornji se rub posude penje prema tim ručkama, gdje se šiljasto lomi. Rub je ukrašen utisnutim motivom poput uvijene vrpce, koja prati i rebro ručke. Ispod ruba se javlja motiv urezane valovnice, u polju ispod valovnice su pečatom utisnute male rozete, ukras je dopunjen utisnutim točkama poredanim u kružnim nizovima (T. 5, br. 7—11). Glina je šupljikava, loše obrađena uz dodatak pijeska. Vanjska površina je svijetlo žute boje, lom je u sredini sivkast. Još jedan sličan ulomak od grube, sivo-smeđe gline pripada vjerojatno trećoj posudi jer je nešto tanjeg profila. Možda se radi i o istoj posudi iz tanjeg segmenta prema trbuhu. Sam trbuh ove posude naglašen je izvučenom višestrukom linijom, koju sa gornje i donje strane prati motiv varovnice, poput motiva na ostalim fragmentima. (T. 5, br. 10)

U iskopu sjeveroistočno od mauzoleja (sonda IV), gdje se javljao trag antičkog poda od žbuke sa mljevenom opekom, nalazili su se ulomci zdjela i tanjura od vrlo fine sigilate tankih stijenki sa plitkom nožicom, bez vanjskog ukrasa. Ukrašena je samo jedna zdjela i to trakom od približno 1,5 cm širine, ispod gornjeg ruba. Ukras trake se sastoji od dva pojasa, polje između njih je ispunjeno vertikalnim urezima. Zdjele su relativno malih dimenzija, promjera oko 20 cm dok su tanjuri nešto veći, od 28 do 30 cm u promjeru. Većina ove keramike pripada afričkom importu 1. i 2. stoljeća n. e.⁶⁶ (T. 4 br. 1—11)

U toku naših iskopavanja pronađen je samo jedan ulomak posude tipa sigilate s reljefnim ukrasom i to ljudskim likom od kojeg je sačuvan samo dio noge. Taj je ulomak ležao ispod antičkog poda u sondi IV, s vanjske, sjeverne strane mauzoleja, što je od značenja za relativno datiranje objekta, koji je s te strane bio prigraden vjerojatno u doba kasne antike, kad je bilo razloga, da napušteno naselje opet oživi kao zbjeg stanovnika iz priobalnih gradova, kao što nam potvrđuju već citirani navodi.

Podaci o antičkoj keramici iz Škripa bit će potpuniji kad se objave iskopavanja koja su slijedila naša, od strane Arheološkog muzeja u Splitu i Muzeja u Škripu. Isto vrijedi i za pregled prethistorijske keramike i srednjovjekovnog materijala, od iskopavanja 1966., 1970. i 1973. godine. Svi popratni nalazi tih istraživanja predani su uz signaturu Arheološkom muzeju u Splitu, dok su u ovom radu obrađeni tek skromniji fragmenti, barem za potrebe približne orijentacije u datiranju lokaliteta.

BILJEŠKE — NOTES

1. Nazivom »grčki grad«, »grčko groblje« (kod naroda apeninskog poluotoka »citta greca«), obilježena su na mnogim mjestima uz obale Jadrana arheološka nalazišta i arheološki objekti, kojih je porijeklo narodu nepoznato. Prema provjerama se u većini slučajeva radi o spomenicima antičkog doba, rijetko je kada tim nazivom obilježen spomenik srednjeg vijeka. O ranogrčkim utjecajima i importu u Jadranu usp. M. NIKOLANCI, Maloazijski import u istočnom Jadranu, Jadranska obala u protohistoriji, Zagreb 1976, p. 273. o kolonizaciji usp. i Usp. bilj. 59 i 61 o. dj.
2. D. VRSALOVIĆ, Bilješke sa reambulacije nekih arheoloških spomenika otoka Brača, Brački zbornik br. 3, Split 1957, p. 95; K. KADLEC, Statut i reformacije otoka Brača, Monumenta historico-iuridica slavorum meridionalium, vol. XI Zagreb 1926, p. 204, bilj. 14 navodi, da se 1553. godine spominju na Braču volovi za oranje. O intenzivnom vinogradarstvu, stočarstvu u 15. stolj. usp. A. JUTRONIĆ, Dujam Hranković i njegov »Opis otoka Brača« iz godine 1405., Brački zbornik br. 2, Split 1954, p. 108.
3. PLIN. N. h. III 152.
4. M. ZANINOVIC, Iliri i vinova loza, Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja br. XIII, Sarajevo 1976, p. 270; B. GABRIČEVIĆ, Antička Issa, Urbs, Split 1958, p. 111, navodi pohvalu Agatarhida, geografa iz 2. stolj. pr. n. e. o viškom vinu; M. SUIC, Arheološka istraživanja u Mulinama na otoku Ugljanu, Ljetopis JAZU br. 64, Zagreb 1957, p. 230; D. RENDIĆ-MIOČEVIĆ, Nova solinska turnjačnica sjeverno od foruma, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, br. 55, Split 1953, p. 205; A. DEGRASSI, L'esportazione di olio e olive nell'eta romana, Atti e memorie istriane 56 N. S. 4, 1956.
5. A. JUTRONIĆ, Bunje i druge polske kućice i skloništa na Braču, Glasnik Srpskog geografskog društva XXVIII Beograd 1948; Č. IVEKOVIĆ, Bunje, čemeri i poljarice, Zbornik kralja Tomislava, Zagreb 1925, p. 413; A. FREUDENREICH, Narod gradi na ogoljelom Krasu, Zagreb-Beograd 1962; A. FABER, Le »bunje« sul litorale nord-est dell'Adriatico, Atti del XV Congresso di Storia dell'Architettura, Malta 1967, p. 237. Vrlo je interesantan navod Jutro-nića, o. c. p. 5, gdje se spominje u jednoj ispravi iz 1184. godine davanje »bugne« na doživotno uživanje. Ovaj je naziv poznat dakle već u XII stolj.
6. A. GNIRS, Tumulusgräber aus Kastellierzeit Istriens, Mitteilungen der Zentralkommission V, Wien 1906, p. 301
7. Na Sardiniji se takove terase na bunjama (nuraghi) koriste za sušenje sira i smokava.
8. Identične košnice nalazile su se ranijih godina i u dvorištu Tonka Krstulovića u Skripu (Kaštel), nalazile su se i po susjednim selima na Braču. Kod stanovništva Škripa taj je tip košnica obilježen kao davna starina. V. Domačinović im ulazi u trag još na Hvaru i na Balearima, usp. bilj. 9. o. dj.
9. V. DOMAČINOVIĆ, Košnice od kamena, Zbornik I Kongresa jugosl. etnologov, Rogaška Slatina 1983, p. 372.
10. Ovaj tip košnica ušćuvan je u Dolu, u dvorištu Martinović Jakova. Kao arheolozi smo skrenuli pažnju kamenim košnicama s razloga jer podsjećaju na kamene urne četvrtastog tipa, pogotovo s čeone strane, gdje se nalazi i otvor za pčele. Možda će se u terenskim istraživanjima arheologa u priobalju ove smjernice pokazati kao korisne. Na ovaj tradicionalni način izrade košnica je upozorio i A. FORTIS, Put po Dalmaciji (Venezia, 1774), Ljubljana 1984 (novo izdanje), p. 257.

11. Dobre su luke Povlja na Braču i Dugi Rat, po svim vjetrovima. Kao zakloništa služe Postire, Supetar, Sutivan i Pučišće, na sjevernoj obali otoka. Usp. Peljar I, Hidrografski institut Jugosl. ratne mornarice Split 1973, p. 228.
12. A. CICARELLI, Osservazioni sull'isola della Brazza e sopra quella nobilità, Venezia 1802, p. 23; A. JUTRONIĆ, Vicko Prodić i njegova Cronaca dell' isola della Brazza, Starine JAZU br. 45, 1955, p. 364. F. RADIĆ, Sredovječna bazilika S. Duha u Škripu na otoku Braču, Starohrvatska prosvjeta II, br. 1, Knin 1896, p. 105.
13. CIL III 3095, usp. Brački zbornik br. 4, p. 86. Možda se upravo ovaj natpis odnosi na neimenovani epigrafski spomenik, čiji je tekst poslao opat Ivanišević splitskom nadbiskupu 1660. godine, usp. K. KADLEC, o. c. p. 206. Ivanišević navodi međutim dvije cisterne, jednu veću i jednu manju.
14. F. RADIĆ, o. c. p. 105. Koliko je autorima poznato se izvor žive vode nalazi 20 minuta daleko od Škripa, u smjeru spram zapada, odnosno današnjeg kamenoloma.
15. B. GABRIČEVIĆ, Vjesnik za arheol. i hist. dalm. LIII p. 158.
16. K. KADLEC, o. c. p. 93; D. VRŠALOVIĆ, Bilješke sa reambulacije nekih arheoloških spomenika otoka Brača, Brački zbornik 3, Split 1957, p. 95, navodi, prema ispravama Bračkog statuta: »Magna lacus, antiqua consuetudo, ammodo in antea«. Tu su po svoj prilici mišljene i velike cisterne odnosno lokve izdubene u živom kamenu, takozvana Kostirna kod Nerežišća i Donjeg Humca.
17. P. ŠIMUNOVIĆ, Toponimija otoka Brača, Supetar 1972, p. 189.
18. A. FABER, Tragovi poljoprivrednih djelatnosti u prethistorijsko i antičko doba u zračnim snimkama tla Hrvatske, Bilten br. 5, Savjeta za daljinska istraživanja i fotointerpretaciju JAZU, Zagreb 1984, p. 24.
19. P. DIDOLIĆ, Historijski brački kamenolomi, Brački zbornik br. 3, Split 1957 p. 98.
20. F. BULIĆ, Ritrovamenti antichi sull'isola Brazza risguardanti il Palazzo di Diocletiano a Spalato, Bullettino dalm. 23, Split 1900, p. 21. Rimski kamenolomi kod Škripa bili su Rasohe, Plate i Stražišća, usp. P. DIDOLIĆ, o. c. p. 98;
21. Ivanišević piše splitskom nadbiskupu i o nalazima novca, natpisa, o sarkofazima, cisternama., usp. D. VRŠALOVIĆ, Pretgovijest i stari vijek, Brački zbornik 4, Split 1960, p. 207; A. CICARELLI, o. c. p. 92.
23. Usp. sl. 6. U presjeku bedema jasno se vidi, da je temelj bedema legao na kulturni sloj ranije površine naselja.
24. M. SUIĆ, Antički grad na istočnom Jadranu, Zagreb 1976, p. 107; A. FABER, Prilog kronologiji fortifikacija u primorskom Iliriku, Jadranska obala u protohistoriji, Zagreb 1976. g., 227 p. p.
25. Iskopavanja sjevernog bedema je vodio M. Nikolanci 1966. g. od strane Arheološkog muzeja u Splitu, a studiju topografije Škripa i iskopavanja kompleksa oko mauzoleja dovršila je 1970. g. i 1973. g. A. Faber (Arheološki institut, Zagreb) uz sufinanciranje istog muzeja i Općine Supetar. Iste godine nastavio je istraživanja istočno od mauzoleja Arheološki muzej u Splitu (A. Rendić-Miočević i B. Kirigin), 1983. g. Zavičajni muzej u Škripu (H. Đurašin) istražuje kompleks antičke građevine i prethistorijsku stratigrafiju naselja istočno od današnjeg groblja.

26. O tehnicu obrade kamena usp. G. LUGLI, *La tecnica edilizia romana I, II* Roma 1957; Također vidi *Građevne tehnike i materijali u prethistoriji i antici*, izdanje Odjela za arheologiju Centra za povijesne znanosti, Zagreb 1976 g.
27. Slična rješenja nalazimo kod mauzoleja u Duggi (sjev. Afrika), ili S. Remy u Arlesu (grobnica Julijevaca 40 g. pr. n. e.). Grobnica u Mylassi (185 g. n. e.) izgrađena je u dvije etaže poput grobnica u Pompejima ili na Via Appiji iz 2. st. n. e. u Rimu s tom razlikom što ovi objekti nemaju predvorja. Usp. FLETCHER, *The history of architecture*, London 1948 g. p. 180 i p. 185 (slika). Usp. naročito grobnicu La Conoschia, također na Via Appiji, LUGLI, *La tecnica edilizia romana*, Tav. CXXVIII. M. Sâmpetru, Tropaeum Traiani, Bucuresti 1984, p. 26 i p. 58.
28. C. FISKOVIĆ, *Historički i umjetnički somenici na Braču*, Brački zbornik 1, Split 1940 g. p. 23, 26. Sv. Duha je u osnovi trobrodna crkva sa četvrtastom istaknutom apsidom. D. DOMANČIĆ, *Kulturni spomenici otoka Brača*, Brački zbornik 4, 1960 g. p. 120—130. F. RADIĆ, *Sredovječna bazilika S. Duha u Skripu na otoku Braču*, *Starohrvatska prosvjeta* br. 2, Knin 1896 g. p. 105, P. Šimunović, N. Klaić, D. Domančić dali su znanstvene priloge u djelu: *Brač u ranom srednjem vijeku*, ali autorima ovo djelo nažalost nije stiglo u ruke.
29. Zahvaljujući primjedbi ing. arh. Stanke Machiedo (koja je izradila prve arhitektonske snimke mauzoleja) pronađeni su odgovarajući zidovi anta u temeljima postojeće konobe.
30. A. FABER, *Škrip na Braču — istraživanja bedema*, *Arheološki pregled* 17, Beograd 1975, p. 97—99.
31. *Athenische Mitteilungen*, Berlin 1901, p. 334—336, grobni tumul sa komorom veličine $2,95 \times 2,97$ metra, visine 3 metra. Do podzemne komore vodi dromos.
32. *Archäologischer Anzeiger. Beiblatt des Jahrbuchs des Deutschen Archäologischen Instituts*, Berlin 1948—49, p. 95. Grobna komora u Kephissiji građena je po uzoru na helenističke grobnice, međutim su u njoj pronađeni sarkofazi antoninskog vremena.
33. *Athenische Mitteilungen*, Berlin 1927 p. 189
34. *Archäologischer Anzeiger* 1948—49, pp. 68, 84, 91. Grobnica u Chalandri ukopana je u zemlju do preko polovice visine. Grobna komora je četvrtastog tlocrta, dimenzija $4,70 \times 4,20$ metra. Građena je od obrađenih blokova i nad-svođena polukružnim bačvastim svodom. Spoj svoda i zida prati istaknuti vijenac. Ovaj detalj kao i postava kamenih blokova oko vratiju podsjeća na gradnju mauzoleja u Skripu.
35. Grobni tumul u Stavrupolisu u Trakiji, usp. *Praktika Atena* 1953, p. 133—140. Grobnica se sastoji od dromosa, predvorja i grobne komore. Veličina grobne komore je $3,13 \times 3,15$ metra. U komori se nalaze dva sarkofaga.
36. O mauzolejima općenito na našem tlu: Đ. Basler, *Arhitektura kasnoantičkog doba u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo 1972, p. 145; Sergejevski, *Glasnik zemaljskog muzeja BiH*, Sarajevo 1951 (Turbe i Šipovo);
37. A. FABER, *Prilog poznavanju arhitekture tumula na Balkanu*. Posebna izdanja Centra za balkanološka ispitivanja BiH, (Znanstveni skup Duhovna kultura Ilira, u Hercegovom) Sarajevo 1982 p.
38. J. i T. MARASOVIĆ, *Dioklecijanova palača*, Zagreb 1968, sl. 94, (Mali hram).

39. Solin, Kaštel Sućurac (neobrađeno od stručnjaka, danas uništeno); Muline, M. SUIĆ, Antički grad na istočnom Jadranu, Zagreb 1976, p. 244, sl. 168.
40. D. VRSALOVIĆ, Bilješke sa reambulacije nekih arheoloških spomenika otoka Brača, Brački zbornik 3, Split 1957, p. 94—95. Abramić datira ovaj spomenik u 1. st. n. e. (Usp. i Brački zbornik 4, p. 74, 76, 77, 78).
41. Istraživanja su vršili arheolozi A. Rendić-Miočević i B. Kirigin od strane Arheološkog muzeja u Splitu.
42. Podatak o nalazima sarkofaga uputio nam je pismeno K. Martić iz Škripa, koji je kao amater prikupio mnoge podatke iz prošlosti svog rodnog mjesta. Najviše podataka o Škripu dugujemo mještanu Dinku Krstuloviću.
43. A. Đurašin iskopavao je 1983. g. od strane Zavičajnog muzeja u Škripu i Zavoda za zaštitu spomenika kulture u Splitu. Tom prilikom otkopani su antički zidovi dugih poteza, koji daju naslutiti javni objekt.
44. Domica Dujmović rođ. Damjanović navodi, da je oko 1930. g. njezin muž ovdje krčio vinograd i nailazio na više grobova s ispruženim kosturima obloženim kamenim pločama.
45. A. FABER, Prilog topografiji ilirsko-rimskog Epidaura, Opuscula archaeologica br. VI Zagreb 1966 p. 28.
46. M. NIKOLANCI, Helenistička nekropola Isse, Vjesnik za erheologiju i historiju dalmatinsku LXIII—LXIV 1961—62, p. 57. Grobnice u Issi su također slagane od kamenih ploča s utorima za kamenj poklopac.
47. D. RENDIĆ-MIOČEVIĆ, Zlatni nakit iz helenističko ilirske nekropole u Budvi, Opuscula archaeologica IV, Zagreb 1959, p. 2. D. Rendić potvrdio i helenistički utjecaj u duhovnoj kulturi (pokapanje — inhumacija) i italski, (incineracija uz pokapanje u urnama), istovremeno, kod stanovništva Budve.
48. Prema navodima mještana Dinka Dujmovića, pok. Ante.
49. Priilkom boravka u Risnu 1983. godine A. Faber dobila je podatak iz prve ruke, s opisom ukrašenog glinenog sarkofaga izrađenog u obliku stiliziranog ljudskog tijela, koji je pronađen u temeljima kuće Bojanić Miloša, cca 70 metara južnije od objekta s mozaicima u Risnu. Podaci o glinenim sarkofazima prikupljeni su od autora sa još dva priobalna lokaliteta: Jurjevo pod Velebitom i Senj. Prema opisima očevidaca isključena je zabuna sa grobovima od ulomaka amfora.
50. D ∇ M
STATIÆ
PROVINC
STATIA
MESSAL
MATRI
B • M • P

Usp. Tb. IV, sl. 4. Spomenik je snimio K. Martić iz Škripa i poslao nam fotografiju zajedno s opisom nekih nalaza sarkofaga oko Škripa.

Natpis je bio u vrijeme naših istraživanja ugrađen u nadvoju dvorišnog ulaza u kuću Krstulović u Škripu, danas se nalazi u muzeju u Škripu. Usp. Tb. IV, sl. 1.

52. Ulomak natpisa s oštećenim natpisnim poljem usp. Tb. IV, sl. 2

VS TREB
VS LOCV
COSTITVIT

Natpis je bio pohranjen u dvorištu uz mauzolej.

53. P. DIDOLIĆ, Historijski brački kamenolomi, Brački zbornik 3, Split 1957, p. 99. Natpis glasi: centurio Quintus Silvius curagens theat(ri), kako donosi Didolić. Natpis je bio pronađen u blizini Škripa. Sa klesarskim zanatom povezuje i statu Herakla isklesanu u stijeni kamenoloma u Skripu. B. GABRIČEVIĆ, Vjesnik za arh. i hist. dalm. LIII, Split 1950.
Posvetni natpisi Liberu, koje je objavio D. VRSALOVIĆ, Brački zbornik br. 3, Split 1957, bilj. 27 na p. 97, pronađeni su u plodnoj ravnici iznad Škripa, što je najsigurniji dokaz o agrarnim aktivnostima (vinogradarstvu) rimskog živilja na Braču.
Većina antičkih natpisa iz Škripa objavljena je u *Bullettino di archeologia e storia dalmata*, sv. I p. 36, sv. V p. 3, 118, sv. VII p. 72, sv. VIII p. 201, sv. X p. 105, sv. XIV p. 116, sv. XV p. 100, sv. XIX p. 100, sv. XX p. 54, sv. XXXI p. 86, odnosno u *CIL III* br. 3092—3108, 6424—6427, 10100—10115, 13288—13291, 14333³—14333⁷, 15098—15099, usp. D. VRSALOVIĆ, o. c. p. 96, bilj. 7 i 8.
54. A. JUTRONIĆ, Dujam Hranković i njegov »Opis otoka Brača« iz godine 1405., Brački zbornik br. 2, Split 1954, p. 105, daje opširan opis života i djelovanja D. Hrankovića, te izvode iz njegova djela, prema A. CICALLELLI, Osservazioni sul isola della Brazza e sopra quella nobilita, Venezia 1802, gdje je objavljen Hrankovićev rukopis iz g. 1405, iz vremena kad je službovao kao nadpop u Nerežišću na Braču. Drugi puta je Hrankovićev Opis obradio K. KADLEC, *Monumenta historico-iuridica slavorum meridionalium*, vol. XI 1926, p. 201—203.
55. O citiranom Hrankovićevom natpisu, objavljenom od strane Cicallellija, se Jutronić oslanja na JIREČEKA, *Die Romanen*, p. 30, bilj. 3, koji se kritički osvrtne na spomenuti natpis, pripisujuć ga dobi renesanse, ali ipak dodaje, da su povijesne činjenice podudarne: Vitalianus war Papst 657—672, Kaiser Kostans II (641—668) heisst in gleichzeitigen Denkmälern Constantinus Heraclius. (Jir. o. c. O interpretaciji istog Hrankovićevog natpisa usp. D. VRSALOVIĆ, Brački zbornik IV, Split 1960; F. RADIĆ, Sredovječna bazilika S. Duha u Škripu na otoku Braču, *Starohrvatska prosvjeta Knin*, 1896, p. 105. O spomenicima srednjeg vijeka usp. C. FISKOVIĆ, *Historički i umjetnički spomenici na Braču*, Brački zbornik br. 1, Split 1940.
56. M. SUIĆ, *Antički grad na istočnom Jadranu*, Zagreb 1976, p. 297.
57. PLIN. N. h. III 142; N. h. III 152. *Capris laudata Brattia* — O nazivu otoka Brača u antičko doba M. NIKOLANCI, rukopis.
58. A. JUTRONIĆ, o. c. p. 112; A. CICALLELLI, o. c. p. 21 i 92.
59. B. GABRIČEVIĆ, Pristupna razmatranja o urbanizmu grčkih naseobina na istočnoj obali Jadrana, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* LXVIII, Split 1966, p. 133; D. RENDIĆ-MIOČEVIĆ, *I Greci in Adriatico*, Studi Romagnoli XIII Faenza 1962; A. FABER *Bedemi Epetiona — Stobreč kod Splita*, *Prinosi Odjela za arheologiju*, Zagreb 1983, p. 21 i pl. 1j 2.
60. D. RENDIĆ-MIOČEVIĆ, Da li je na Braču bilo grčkih kolonija, Brački zbornik br. 2, Split 1954, p. 92

61. M. NIKOLANCI, Maloazijski import u istočnom Jadranu, Jadranska obala u protohistoriji, Zagreb 1976, p. 279. Grčki kulturni utjecaji prisutni su na našoj obali već daleko prije kolonizacije, usp. primjerak engleskog novca iz VII st. pr. n. e. u zbirci Arheološkog muzeja u Splitu, nalaz vitreja iz Vičje luke na Braču, koje se pripisuje V st. pr. n. e. usp. M. NIKOLANCI, Arhaiski import u Dalmaciji, Vjesnik za arheol. i hist. dalm. LXVIII, Split 1966, p. 104; I. MAROVIĆ M. NIKOLANCI, Četiri groba iz nekropole u Vičjoj luci, Vjesnik za arheol. i hist. dalm. LXX—LXXI Split 1968—69, p. 32; I. MAROVIĆ, L' elmo greco-illyrico, Jadranska obala u protohistoriji, Zagreb 1976, p. 294, gdje daje podatke o nalazima grčkih kaciga VI i V st. pr. n. e. iz Vičje luke na Braču.
62. D. RENDIĆ-MIOČEVIĆ, o. e. p. 92
63. Radove je izvodio Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture u Splitu, 1973. godine i dalje. Isti je zavod ustupio, kao podloge za naša istraživanja, nacрте kule Radojković u prvoj fazi snimanja, koja je izvršila ing. arch. Stan-ka Machiedo.
64. Prema analizi R. Makjanić, Arheološki institut Zagreb
65. Usp. bilj. 54 i 55 o. dj.

Napomena: Svi nacrti (originali) izrađeni od strane autora A. Faber pohranjeni su u arhivi Arheološkog instituta, kao i negativni svih fotografija osim fotografije na TB I sl. 1.

ŠKRIP ON THE ISLAND OF BRAČ (Prehistorical and Roman Settlement)

S u m m a r y

15th and 17th century chronicles describe Škrip as the oldest settlement on the island of Brač and connect its origin with the early Greek colonisation. But, although Greek arms and pottery have been found in a few burials by the bays and ports of Brač, archaeological evidence has not confirmed the existence of Greek colonies on Brač, as it did for the islands of Hvar and Vis.

Škrip lies on the north slope of the island, quite a long way from the sea. It is surrounded by a rather miserable stripes of cultivable land, but also by rich pasture areas. Specific economic significance has the nearby quarry with its high quality stone. It has been exploited in Roman times, and it played the major role in the building of Diocletian's palace in Split.

We suppose that just one pre-Roman settlement existed in Škrip. Perhaps it was an island's tribal-centre. It was fortified by massive walls. The walls are built in the megalith tradition, just like the walls of other local coastal centres, as well as the walls of Greek colonies. On some spots the Škrip fortifications still stand preserved as high as two metres.

The layer containing archaeological material inside the walls is one to two metres thick. The lowest layers date to the Bronze age, followed by the layers from the time of the whole of the Iron age period.

Sometime around the beginning of the third century AD, the walls seem to have lost their primal function. This is seen in the burials above the fortification ruins. So can the monumental mausoleum, judging by the architectonical conception as well as by the details, be dated to the time of Diocletian.

The mausoleum was built on the top of prehistorical tower. It consists of three main parts: the lowest, fundamental part has the secret entrance; the middle part is the burial chamber with the sarcophagus (the sarcophagus was not found in situ), and the top is a ritual cella, or just an ornamental additional storey.

At the time of its emergence, the mausoleum was dug into the mass of the wall-ruins, but the area was later leveled. The middle part of the mausoleum is made of regular dressed stones which were connected in the wall core by mortar. This wall is 0,90 m thick.

Cella is in a shape of an irregular rectangle. In its ground-plan, it is adjusted to the earlier tower. Inner measures of the cella are 4,00 × 2,90 m. The floor was paved by regular stone tiles, which were layed on the dike of the fundamental construction. In the floor, a corridor for the abandoning of the mausoleum after the deposition of sarcophagus was built. Barrel-shaped vault lies on two arches. The arches stand on the extensions of the lower, thicker wall. The initial vault line was most probably decorated with bead-moulding which was violently stripped off, judging by the traces of damage.

The only decoration still left is the little sculpture (Satyre or Gorgon relief) in the corner, high under the bead. Perhaps the sculpture presents skilfully hidden portrait of the architect.

The mausoleum entrance is on the eastern side. It was approached by the roofed staircase. The grooves in the stone door-posts suggest that the door was being closed from inside. This also proves that the object was indeed a mausoleum. The temple doors have to be opened from the outside.

The upper part of the mausoleum is preserved in the northern wall of the tower later added in the middle Ages. Here the trace of the extension of the niche above the high narrow window that ends in a semicircle, can be followed. Such windows can be seen on the south facade of the Diocletian's palace in Split. The mausoleum was most probably covered by a tent-like roof.

Being one in the series of examined mausoleums in Dalmatia (the others are in Donji Humac on Brač, Solin, Kaštel Sućurac, Muline by Zadar), the Škrip mausoleum stands out with its dimensions and the good state of preservation. According to the constructing details, it can be dated to the time of Diocletian, and its style can be best compared to the architecture of the small temple inside the Diocletian's palace, or to the well known mausoleums from Via Appia.

Fragments of sarcophagus and inscriptions, as well as the **architectural** remains, confirm that part of the settlement was built in Roman times, although in a reduced area.

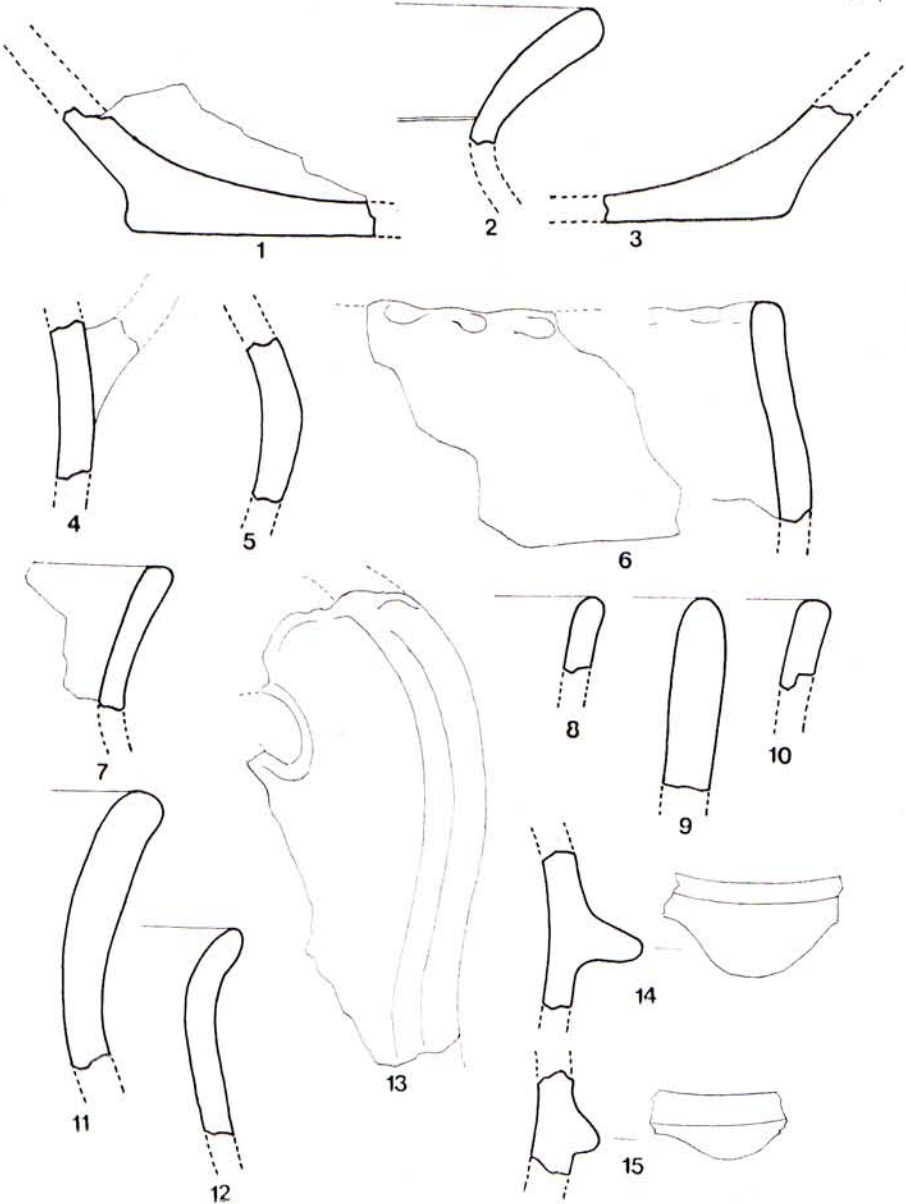
It is difficult to determine the connection with the graves cut into the rock around Škrip. They have their model in similar hellenistic graves, but the corresponding pottery — except for some pieces only — has not been found in Škrip.

Of the public constructions we mention spacious cystem in the middle of the prehistorical settlement. The inscription dedicated to Nymphs, which was allegedly found by some cystem or spring, also confirms the presence of Roman population, which can probably be related to the activities in the quarry.

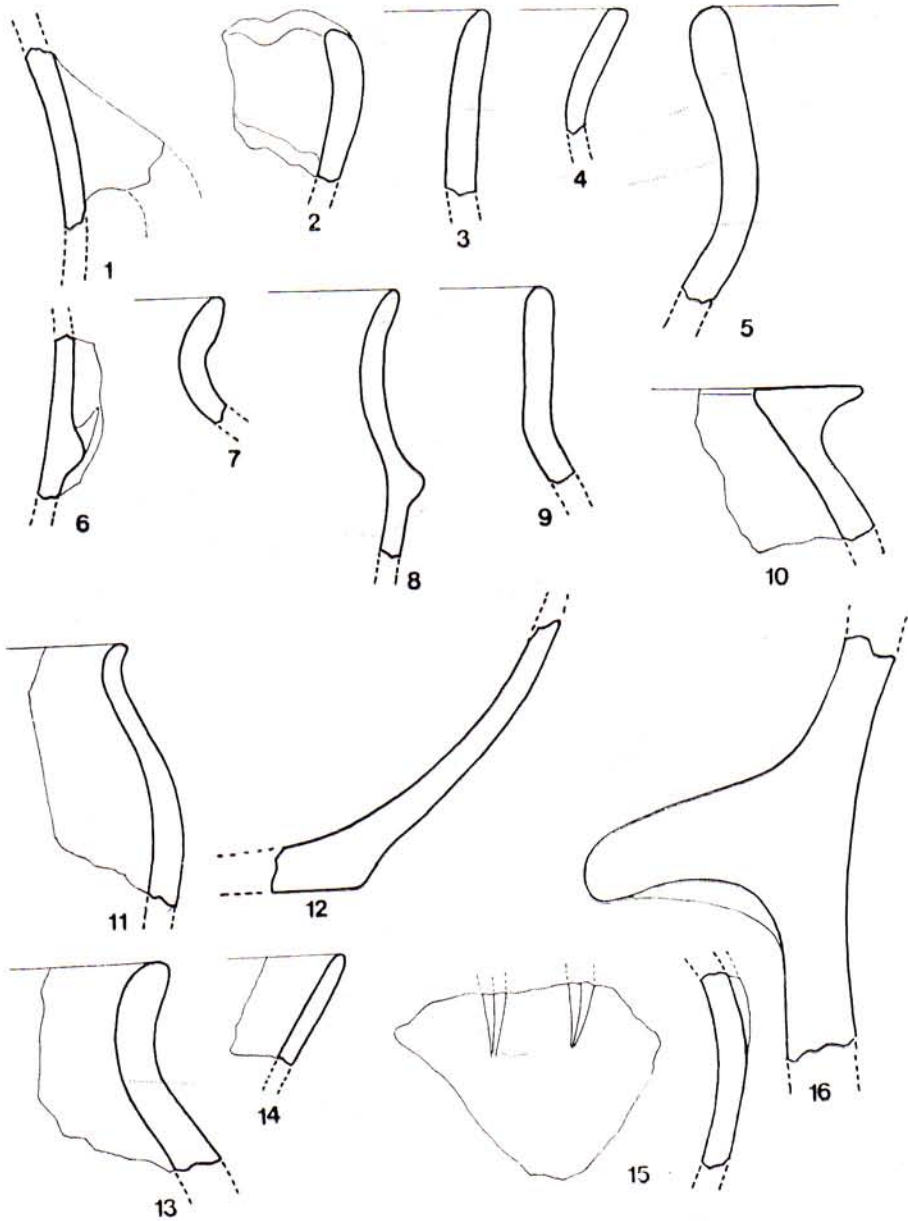
From the fairly reliable mediaeval copy of the earlier inscription, we find that the island of Brač, and most probably the settlement in Škrip, served as the refugee camp to the refugees from Salona and Epetion during the disturbances in the seventh century.

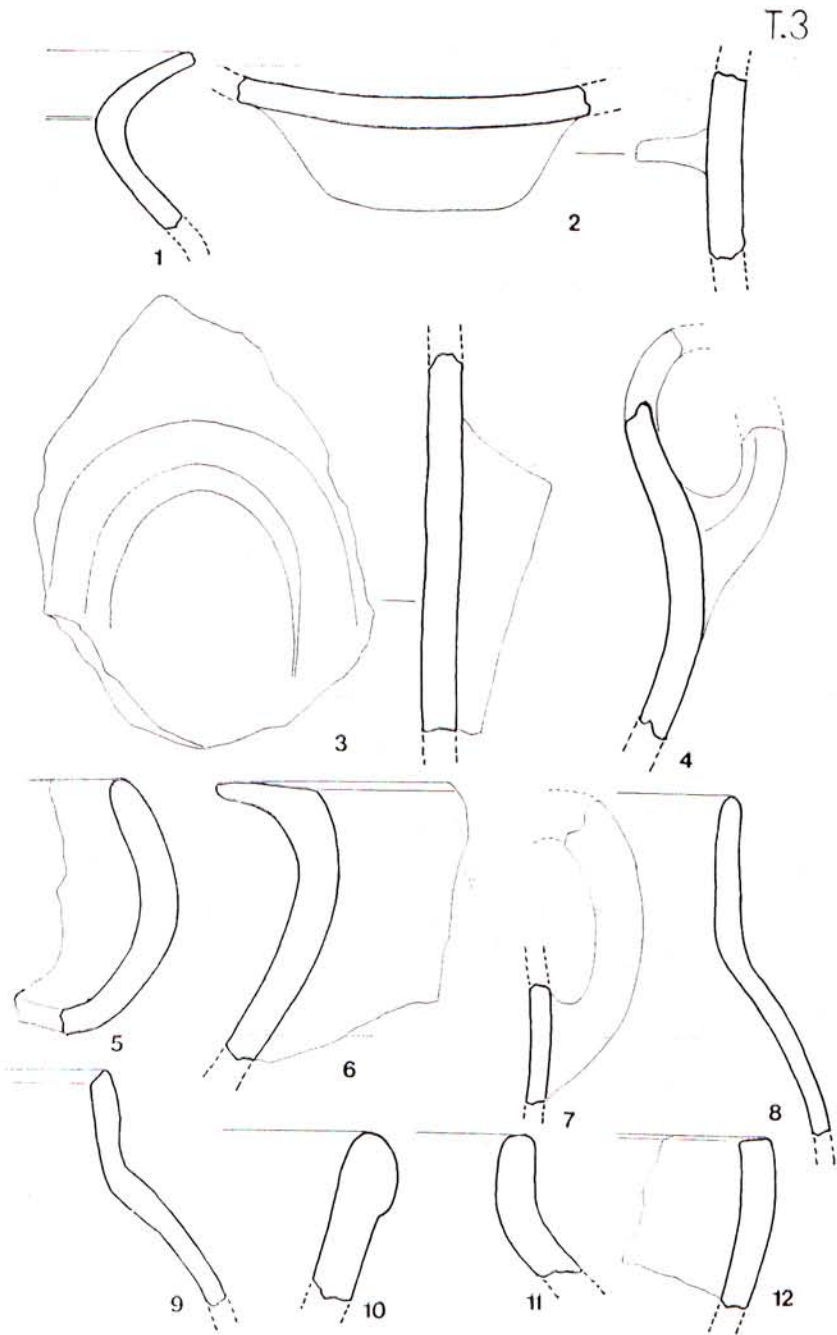
The continuation of life in the middle Ages can be followed in the Sv. Duh church, where the romanesque fragments were found, as well as in the constructions of the old Kaštel and its towers. They speak of the strategic significance that Škrip once had.

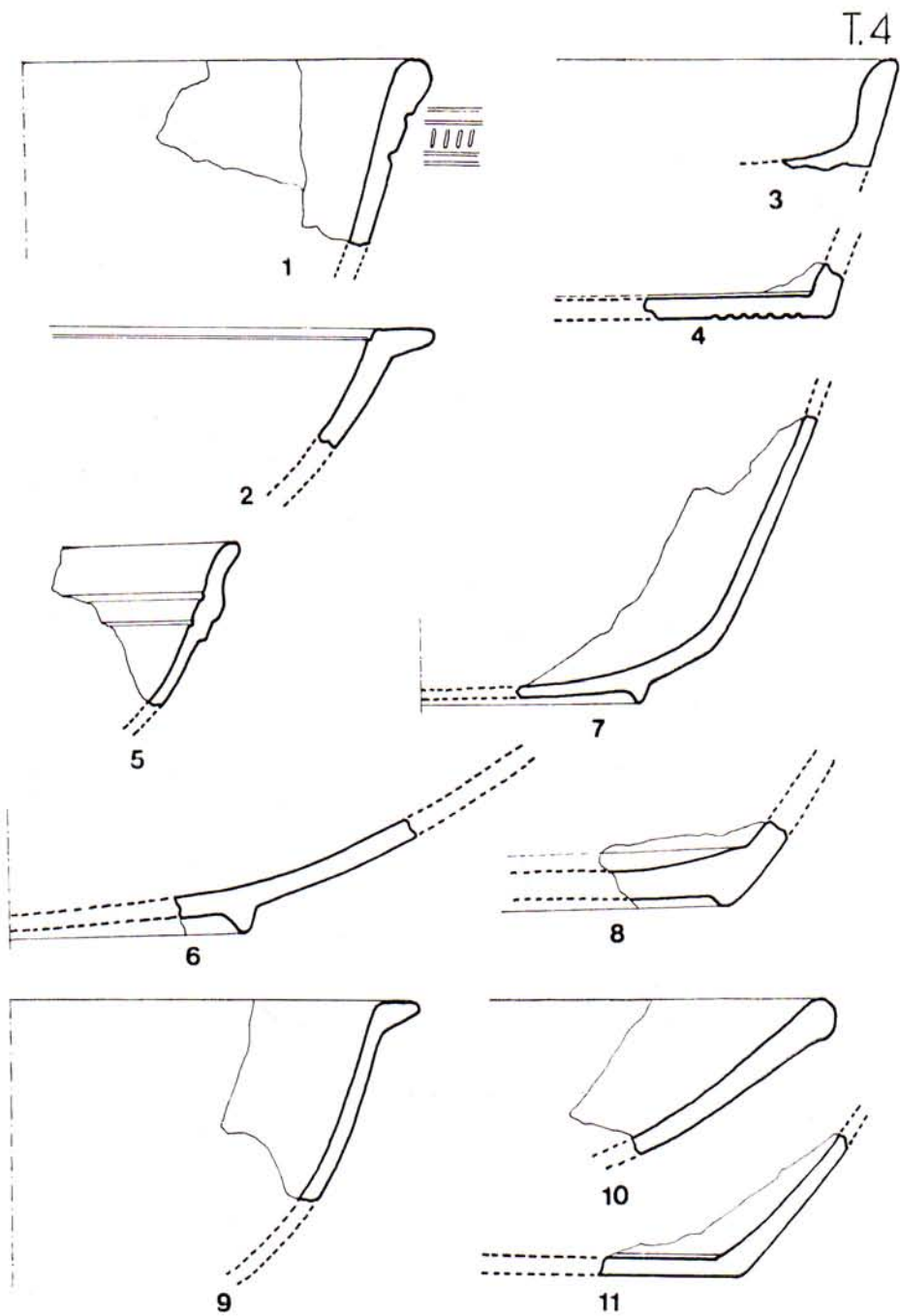
T. 1

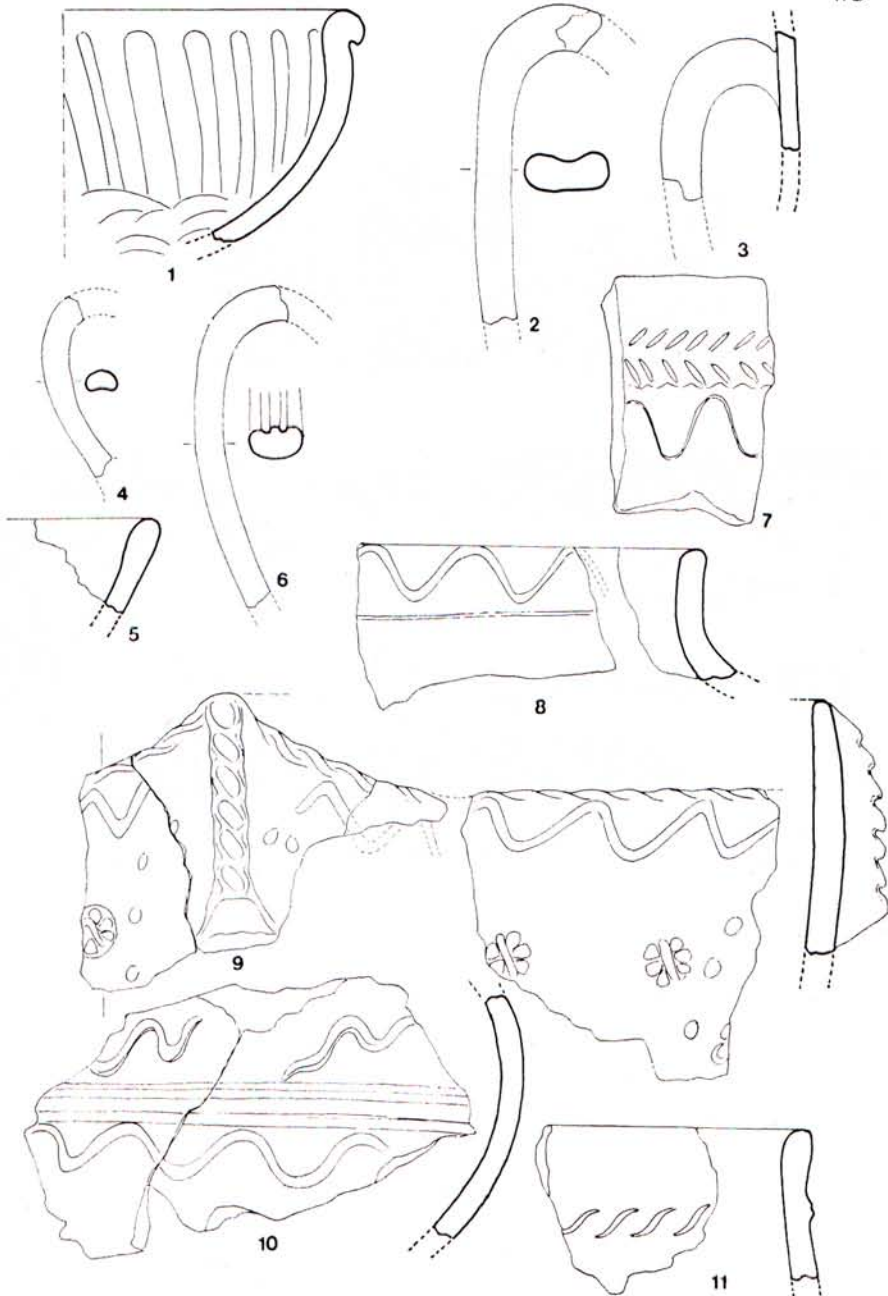
T.2

T.5

T I

1

2

3

1 Pogled na stari dio Skripa, sa jugozapada. Desno uz crkvu nalazi se kula Radojković (mauzolej) s prigradenim objektima iz srednjeg vijeka. Sasma desno, kod čempresa je položaj današnjeg groblja. Ovaj dio, zajedno s kulom, obuhvaćen je protohistorijskim bedemom. U pozadini, lijevo, od crkve, vidi se kaštel, s kulom, koji je situiran izvan protohistorijske fortifikacije.

2 U litici usječeni antički grobovi na zapadnoj periferiji naselja

3 Cisterna (»Kostirna«) usječena u liticu, vjerojatno iz antičkog doba, na platou, istočno od kule Radojković.

1 SW view of old Skrip. On the right side of the church is Radojković tower (mausoleum) with the mediaeval additions. Today's graveyard is on the right side, by the tree. The whole area lies inside the iron age fortifications. In the back, on the left side of the church mediaeval »Kaštel« can be seen, which is placed outside the prehistoric fortifications.

2 Graves cut into the rock, in the west outskirts of the settlement.

3 Roman (?) cistern (»Kostirna«) cut into the rock, on a plateau east of Radojković tower.

1

2

3

4

- 1 Istočna dionica protohistorijskog bedema, s pogledom prema Dolu.
2 Ulaz kroz sjeverni bedem, takozvana »Mala Vratca«. U najdonjem bloku se vide tragovi svrdla — postupak vađenja kamena u kamenolomu.
3 Otkopana zapadna dionica protohistorijskog bedema, pogled odozgo. U dnu slike vidi se sjeverni zid mauzoleja (Kula Radojković), koji je djelomično ukopan u bedem.
4 Tragovi preše za ulje u litici uz zapadni zid mauzoleja (Kula Radojković)
- 1 East part of Iron Age walls, view towards Dol.
2 Entrance through the north wall, the so called »Mala vratca«. Traces of stone-drilling can be seen in the lowest stone block.
3 West part of the Iron Age walls, excavated, seen from the above. In the rear view — north mausoleum wall which was partly built into the fortifications.
4 Traces of an oil-press, by the west mausoleum wall.

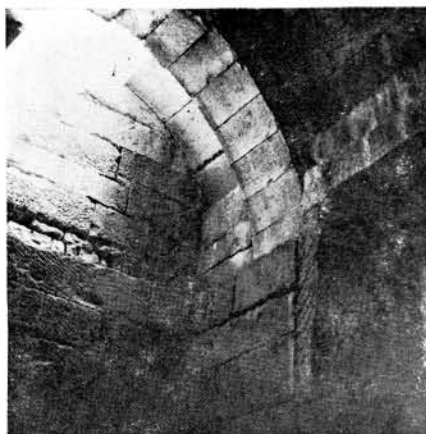
1

2

3

4

1 Kula Radojković, sjeverna fasada. U donjoj polovici kule ušćuvan je trag luka antičkog prozora gornjeg kubusa mauzoleja. Donji dio građen u blokovima pripada samoj grobnici (usporedi crtež fasade i presjeka kule).

2 Ulaz u mauzolej, ušćuvan u zidu postojeće konobe. Ispod ulaza naziru se zazidana vrata šahta, kroz koji se izašlo iz mauzoleja nakon ukopa i nakon zatvaranja gornjih vrata, s unutarne strane.

3 Detalj vrata mauzoleja, izvana.

4 Detalj svoda mauzoleja. U posljednjem redu blokova ispod luka u uglu nalazi se uklesan reljef glave Satira ili Gorgone.

1 Radojković tower, north facade. Part of the arch of the Roman window is visible in the lower half of the tower. Bottom part, built in blocks, belongs to the burial chamber (see the facade and the cross-section drawings of the tower).

2 Mausoleum entrance, preserved in the wall of today's basement. Under the entrance, a walled-in manhole-door can be seen, through which it was possible to get out of the mausoleum after the burial and after the closing of the upper door from the inside.

3 Detail of the mausoleum door, seen from the outside.

4 Detail of the mausoleum vault. In the upper row of the blocks, under the arch in the corner, notice a chiselled relief (Satyre or Gorgon head).

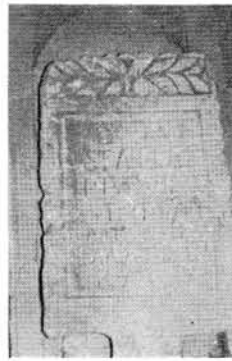
1

2

3

4

1 Antički natpis iznad ulaza u dvorište Dinka Krstulovića

2 Ulomak antičkog natpisa i praga (ili dovratnika)

3 Ulomak sarkofaga ili crkvenog namještaja

4 Natpis sa lokacije »Kostirda« na putu za Supetar, 2 km od Škripa.

1 Roman inscription under the Dinko Krstulović's courtyard entrance.

2 Fragments of Roman inscription and of threshold (door-post?)

3 Fragment of a sarcophagus (or ecclesiastical furniture?)

4 Inscription on the location »Kostirda«, en route to Supetar, 2 km from Škripa.